

Recensioner

Monografier

En idé större än döden.
En fascistisk arbetarrörelse
i Sverige 1933–1945

Victor Lundberg

GIDLUND, 2014, 190 s.

Under mellankrigstiden försökte den så kallade Lindholmsrörelsen bygga upp en revolutionär svensk arbetarrörelse som utmanade socialdemokrati, kommunism och marxism. Med hjälp av offentligt material som rörelsens tidningar *Industriarbetaren* och *Facklig Front* samt dokument ur svenska säkerhetspolisens arkiv analyserar Lundberg rörelsens nätverk, fackförbund och växlande sido- och underorganisationer, som var knutna till *Nationalsocialistiska Arbetarpartiet* (1933–1939) NSAP och dess efterföljare SSS, *Svensk Socialistisk Samling* (1939–1939).

Under vistelser i Tyskland hade Sven Olov Lindholm influerats av tyska nazister som proklamerade arbetarklassens kamp mot kapitalistisk utsugning: Revolutionen skulle ledas av de nationella socialisterna i *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*. Lindholm ansåg att Sveriges National-socialistiska Parti under Birger Furugårds ledning inte lyfte fram arbetarnas roll. 1933 grundade han därför ett nytt parti, NSAP. Partiet formerades med aggressiv kampretorik om kroppsarbetarnas betydelse för ett nationalsocialistiskt genombrott i Sverige och man hävdade att arbetarklassen hade förförts av illasinnade, profiterande kapitalister och judiska konspiratörer. I tidskriften *Industriarbetaren* manade Lindholm 1938 till frihetskamp: "Ur mörka hopar resas nya fanor med hakkorstecken emot solen opp..."

Från idéhistoriska och ideologianalytiska perspektiv analyseras Lindholmarnas drivkrafter och världsbild. Lundberg ser

Lindholmsrörelsen som ett försök till ett "proletärt räddningsprojekt", vilket forskare tidigare inte tillräckligt uppmärksammat. Förtjänstfullt diskuterar Lundberg värdeladdade begrepp och deras semantiska glidningar och omladdningar. Genom att analysera nyckelord och tankefigurer synliggörs strömningarna i det politiska kulturklimatet. Kampen om makt blev en kamp om ord och deras "rätta betydelse". Som inspiration anför Lundberg "diskursteorin" – singularform trots att det finns oräkneliga diskursteorier sedan internationell forskning med företrädesvis Ruth Wodak, Teun von Dijk och Norman Fairclough i början på 1990-talet utvecklade lingvistiska metoder som effektiva diskursanalytiska verktyg för historie-, etnologi- och medievetenskaperna.

Forskningsläget med olika definitioner av *fascism* med utgångspunkt från Roger Griffin (1991) diskuteras och Lundberg söker fånga de centrala dimensionerna i fascismen, det ideologiska och mytologiska, det sociala och politiska i den historiska kontexten. I 1930-talets Tyskland utvecklades politiken till spektakulär, medialiserad och opinionsbildande teater.

Lundberg konstaterar att begreppet *fascism* förlorat sin ideologiska betydelse och blivit ett värdeladdat invektiv. Ändå använder han genomgående de övergripande begreppen *fascism* och *fascister*, trots att han tydligt visar att Lindholmarna omfattade de centrala komponenterna inom nationalsocialismen. Kontinentaleuropeisk forskning betonar ju alltmer skillnaderna mellan nationalsocialism och fascism, eftersom nazismen var unik i sin rashets, antisemitism och svärmeri för Norden.

Till tidigare svenska forskare, exempelvis till Heléne Lööws gedigna forskning, förhåller sig Lundberg kritisk, trots att han ändå drar nytta av tidigare basforsk-

ning om svenska nazister och måste tillstå att källmaterialet i många avseenden är bristfälligt. Inte heller kan han komma vidare när det gäller de olika partiernas och fraktionernas interna kommunikation. Lundberg bekräftar Lööws beskrivning av Lindholmsrörelsen som den som hade störst samhällelig förankring med cirka 10 000 till 12 000 aktiva medlemmar i NSAP vid 1930-talets mitt. Likaså hänvisar han till Lööws landskapsvisa kartläggning av SSS:s lokalavdelningar, men ifrågasätter i grunden hennes ”inflytelserika slutsats” att NSAP genomgick en medveten kursändring 1937. Försöken att etablera en socialistisk arbetarrörelse med distans till det nazistiska Tyskland pågick enligt Lundberg fram till 1945.

Lundberg hävdar att mycket talar för att den tyske författaren Ernst Jünger fick ett både direkt och indirekt inflytande över Lindholmarnas idévärld, något som han anser sig kunna ”närmast ordagrant” spåra i retoriken. Lundberg betraktar Jünger som Lindholmarnas främsta ideologiska kraftkälla, men med reservation, eftersom han inte hittat några direkta referenser till Jünger. Endast ”mellan raderna” ser han inflytandet. Mot detta kan invändas att Lindholmarna alls inte behövde gå omvägen via Jünger för att hitta förebilder. Redan i Hitlers *Mein Kampf* (1925/1926) som hade en vida större spridning än Jüngers texter både i Tyskland och i Sverige, där den första svenska upplagan av *Mein Kampf* publicerades 1934, återfinns mytologisering av arbetaren/soldaten, folkgemenskap, antisemitism, socialism, krigsheroism och offertankar, som Lundberg kopplar till Jünger. Men intertextuella jämförelser av *Mein Kampf* med Lindholmarnas centrala tankefigurer kring folkgemenskap och den antisemitiska rasideologin visar klara överensstämmelser trots distansmarkering till Tyskland och betoning av det svenska. Lindholmarnas syn på ”de kroppsarbetande massorna” som revolutionär kraft reflekterar Hitlers formuleringar om ”arbetarnas stora massa” som ”de element av nationen, utan vilka en nationell pånyttfödelse är

otänkbar och omöjlig” (*Mein Kampf*, del 2, svensk utgåva 2002, s. 363). Ytterligare exempel kan anföras: Lundberg citerar på fyra ställen ”Lindholmarnas” devis ”du själv är intet, men ditt folk och ditt land är allt” utan att kommentera att det var Hitlerjugends paroll som fanns anslagen överallt i Hitlerjugends lokaler. Också Jüngers positivt laddade ordsammansättningar med *stål*/var frekventa signalord i fascistiska och nazistiska kretsar och återfinns i Hitlers vokabulär. I Hitlers beryktade tal den 14 september 1935 inför 50 000 andäktigt lyssnande ungdomar uppmanades de att bli ”flink wie Windhunde, zäh wie Leder und hart wie Kruppstahl”.

Belysande källmaterial om Lindholms kontakter med NS-regimen både före och under kriget som finns i Berlin i Bundesarchiv (BDC) och i Auswärtiges Amt, Politisches Archiv (Gesandtschaft Stockholm), har Lundberg tyvärr inte utnyttjat. Visst är släktskapet mellan Lindholmarnas och Ernst Jüngers tankevärld, som Lundberg hävdar, tydligt. Men det handlar om NS-märkta nyckelord som virvlade runt i den dåtida tyska nationalsocialistiska diskursen och som återfinns i Hitlers framställningar.

Sammanfattningsvis kan ändå konstateras att Victor Lundberg skrivit en intresseväckande och inträngande analys av Lindholmsrörelsens försök att etablera en alternativ arbetarrörelse. Fokuseringen på ordens makt och retorikens potential lyfter fram fascismens och nazismens komplexa föreställningsvärld. Övertygande framhäver Lundberg språkets roll för politisk mobilisering och ser som en orsak till Lindholmarnas bristande framgångar att de inte lyckades etablera något alternativt språkbruk och ge nytt innehåll till begreppen *arbete* och *arbetare*.

Tidigare forskning har betecknat fascism och nazism i Sverige under 1930- och 1940-talen som marginella företeelser, men som Lundberg framhåller, betyder det inte att det är ointressant eller meningslöst att undersöka rörelserna som sociala och ideologiska fenomen. Speciellt inte

med tanke på deras trädar in i nutiden, deras attraktionskraft och intentioner att utmana socialdemokratin för att locka över väljare. Sverigedemokraternas etablering som riksdagspolitiskt parti tyder enligt Lundberg på ett ”infekterat och historiskt rotat triangeldrama mellan arbetarklassen, socialdemokratin och ultranationalismen”.

Birgitta Almgren

Socialdemokrater möter invandrare. Arbetarrörelsen, invandrarna och främlingsfientligheten i Landskrona under efterkrigstiden

Hans Wallengren

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2014, 251 s.

Landskrona karakteriseras av ett långvarigt beroende av sina industriföretags framgångar, vilket har lett till kriser som då Öresundsväret lades ner på 1980-talet. Staden har haft en socialdemokrati som dominerat politiskt och kulturellt under 1900-talet som på få andra håll. Landskrona har under 2000-talet även utmärkts av starka rasistiska eller främlingsfientliga strömningar.

Detta väcker frågan: varför har främlingsfientligheten vuxit sig så stark just i Landskrona? Och hur kunde det hända i detta socialdemokratins fäste? Arbetarrörelsen förväntas driva jämlikhetspolitik och agera solidariskt med arbetare från hela världen. När i stället invandrar- och invandringsfientliga partier lockar till sig socialdemokratiska väljare eller när den internationella solidariteten sviktar och man vill stänga dörren för flyktingar, då uppstår kognitiv dissonans.

Dessa frågor har säkerligen drivit Hans Wallengren framåt i arbetet med boken *Socialdemokrater möter invandrare*. Hans syfte är dock (klokt nog) inte formulerat som en strävan att besvara sådana frågor. I stället är det att undersöka hur diskurser och föreställningar om den invandrade befolkningen har formats inom och påverkat den lokala arbetarrörelsen i Landskrona

och hur denna rörelse har hanterat främlingsfientlighet i och utanför partiet.

Undersökningsperioden är efterkrigstiden och Wallengren sammanställer tidigare forskning och statistik och analyserar lokalt arkivmaterial om flera fenomen av betydelse för syftet: attityder till invandrare och invandring, boendesegregation, flyktingmottagning, invandrarbyrå i Landskrona samt valrörelserna 1976–2002.

Det han finner är bland annat diskurser med såväl förfrämligande som rent främlingsfientliga inslag. Förfrämligandet kunde ta sig uttryck som den ”Temahöst om invandring” som anordnades i staden 1980. Kulturnämnden hade låtit genomföra en ”invandrarundersökning” där invandrare intervjuades i sina hem och intervjuarna hade till uppgift att beskriva hemmiljöerna samt låna foton, prydnader och ”kultföremål” till en utställning. På utställningen inrättades ett ospecificerat ”invandrarum” med dessa ting. Finsk, jugoslavisk och grekisk musik, dans och matservering ingick. På detta aningslösa sätt konstruerades ”invandrararen” som en annorlunda kulturell varelse vars prydnadsaker och danser lämpade sig för museum.

Det finns också tydligt diskriminerande och främlingsfientliga inslag i arbetarrörelsens såväl språkliga som andra praktiker. Bland andra kapitlet om boendesegregation ger exempel på detta. Den etniska segregationen började problematiseras av socialdemokratin från mitten av 1970-talet. En problemdiskurs utvecklades. Först kopplades problemen till infödda ”socialfall”, därefter allt tydligare till bostadsområdenas ”invandrarconcentration”. Landskronahem vidtog också åtgärder för att minska segregationen. Dels genom att försöka locka nya grupper till sina bostadsområden, dels genom att försöka hålla vissa människor borta. Det senare visas inte minst av några diskrimineringsfall som drevs mot bolaget under 1980-talets första hälft. Ett handlade om en romsk man som nekades att hyra en lägenhet i en trappuppgång där det redan fanns romska hyresgäster eftersom Landskronahem inte

ansåg sig kunna ”ta in vare sig fler zigenare eller assyrier” i området. Den nekade hyresgästen vann målet. Men även efter domen synes sorteringen av hyresgäster ha fortsatt, om än mer subtielt.

Andra exempel gäller flyktingpolitiken. Under perioden 1985–1998 hade staden en flyktingförläggning, Norrestadsförläggningen. I valrörelsen 1998 kampanjade fullmäktigeledamoten och ordföranden i Landskronas arbetarekommun Anders Karlsson för dess nedläggning. ”Folk tycker att det finns för många flyktingar här som går utan arbete...”, menade han. Problematikeringen stannade inte på det diskursiva planet – valåret 1998 beslutade man också om nedläggning av flyktingförläggningen.

Huvudsyftet med studien är alltså inte att förklara vare sig varför Landskrona sticker ut som mer främlingsfientligt än Sverige i allmänhet eller hur främlingsfientligheten kunde växa trots den lokala socialdemokratins styrka. Men uppenbarligen är detta grundproblemen som intresserat författaren och han lanserar vissa förklaringsansatser. Vad gäller den första frågan anges befolkningsstrukturen som en del av förklaringen: Landskrona är en arbetarstad och det är bland arbetare och lågutbildade som de invandringsfientliga partierna fiskat efter röster med störst framgång, vilket också bör betyda att främlingsfientligheten har en särskild grogrund där. Men Wallengren konstaterar att detta inte räcker som förklaring i en jämförelse med andra svenska städer.

Författaren lanserar som förklaring i synnerhet boendesegregationen som är skarpare i Landskrona än på de flesta håll. Det förefaller mig mycket rimligt att den spelar roll: när människor är sorterade på fattigare och mer välmående bostadsområden, i hyreslägenheter och bostadsrätter, i betongblock och trävillor, förstärks lätt animositeten. Wallengren gör dock inga försök att *visa* på detta samband. Han nämner också att arbetslivets sortering kan ha motsvarande effekter. Detta skulle också vara intressant att studera i Landskrona. Ett fåtal studier visar på den systematiska

etniska segregeringen på enskilda svenska arbetsplatser (bland dem Schierup & Paulsson 1994) medan ett stort antal har belyst sorteringen på svensk arbetsmarknad i stort. Det skulle förvåna mig mycket om Landskrona avvek från mönstret: invandrade personer från icke-västeuropeiska länder tjänar mindre än infödda (också då man jämför inom olika typer av arbeten), har mer monotona arbeten och är underrepresenterade i ledande positioner. Men naturligtvis kan man inte göra allt i en studie; Wallengrens undersökning är omfattande som den är.

Vad gäller den andra frågan finns en förklaringsansats till varför före detta socialdemokratiska väljare vänder sig till invandringsfientliga partier som kanske också vore intressant för fallet Landskrona. Den drivs av Magnus Marsdal (2008) i hans bok om det norska Fremskrittspartiets framgångar. Marsdal menar att norska Arbeiderparti-väljare uppfattar sig svikna av en socialdemokrati som fjärmat sig från vanliga människors livsvillkor och uppgått i ett slags kulturelit som ser ner på människor som vill ha tavlor som det går att se vad de föreställer. Detta är en förklaringsansats som på ett intressant sätt fokuserar vad den tänkta motkraften till främlingsfientligheten – arbetarrörelsen – vill och förmår lansera.

Jag menar nu inte att det skulle vara en brist i Wallengrens bok att dessa olika förklaringsansatser inte prövas och diskuteras i detalj. Studien har beskrivande och inte förklarande ambitioner och utgör med sina ambitiösa materialanalyser och sina goda forskningsgenomgångar ett viktigt bidrag till forskningen om rasism/främlingsfientlighet på lokal nivå. Där finns mycket intressant att läsa och lära – inte minst om perioden före 1960-talet – som jag inte berört i denna anmälan. Boken blir ett fint bidrag till den syntetiserande forskning om främlingsfientlighetens uttryck och historiska utveckling som så väl behövs i Sverige.

Kristina Boréus

Från tysk höst till tysk vår.
Fem musikpersonligheter i
svensk exil i skuggan av
nazismen och kalla kriget

Henrik Rosengren

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2013, 400 s.

Exilen har en särställning inom modernismen. Bland de författare, konstnärer och tonsättare som tvingades i exil under 1900-talets krig och totalitära regimer fanns många modernister. I en mening blev exiltillvaron bara en förstärkning av modernismens inneboende tendens att bestrida rådande förhållanden (om den nu inte som i futurismen ställde sig på krigets sida i kampen mot det bestående). Som urscen tjänar den tyska exiltillvaron i Kalifornien, dit Thomas Mann, Theodor W. Adorno, Bertolt Brecht, Arnold Schönberg och andra flyktingar undan nationalsocialismen kom. Den miljön har givetvis utforskats internationellt, men också på svensk mark finns en begynnelse till exilforskning i snävare mening. 2011 kom litteraturvetaren Anders Olsson med *Ordens asyl*, där det internationella greppet härskar, och i föl gav han tillsammans med Axel Englund ut *Languages of Exile*, där svenska och utländska forskare sammanstrålar.

Svensk pionjär inom musikens område är historikern Henrik Rosengren med sin studie *Från tysk höst till tysk vår*. Arbetet ingår i projektet "I skuggan av Förintelsen. Judars integration och kulturskapande i Sverige före, under och efter andra världskriget", finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. I sin bok har Rosengren valt ut fem personer som från Tyskland eller Österrike flydde undan nationalsocialismen för att hamna i Sverige och ingå i landets musikliv i vid mening. Rosengren, som i sin doktorsavhandling från 2007 om Moses Pergament varit inne på ett närbesläktat område (den finlandssvenske tonsättaren fick på grund av sin judiska och utländska härkomst problem under sin tid i Sverige), har här valt "kollektivbiografin" som form, men upplägget har mindre att göra med

termens ursprung i kollektivromanen än med episodromanen. Det rör sig nämligen om fem delstudier där respektive huvudperson kan dyka upp i en studie ägnad någon av de övriga.

Den underliggande tematiken utgörs av frågan om personernas lojaliteter (i termer av nationalitet, kultur och ideologi) och hur dessa påverkades och förändrades av förflyttningen till Sverige, men också deras estetiska uppfattningar och positioner i den svenska debatten, liksom deras egna bidrag till och integrering i det svenska samhället. Eftersom fältet är nytt finns ingen teoretisk grundläggning eller utarbetad metod. I bakgrundsteckningen fäster Rosengren med rätta vikt vid Pamela Potters *Most German of the Arts* från 1998 (om musikvetenskapen i Nazityskland) och även Reinhold Brinkmanns och Christoph Wolffs antologi *Driven into Paradise* från 1999 (om tyska musikgestalters exil i USA), men för sin studie väljer Rosengren en modell hämtad från den amerikanske ekonomen Albert O. Hirschman, vilken med hjälp av begreppen "sorti", "protest" och "lojalitet" som nycklar ville skapa en bild av individens förhållande till skiftande gemenskaper. Självklart kan alla tre motiv finnas med i bilden av upprottet från ett land och etableringen i det nya, men som kommer att framgå kan schemat taget i sin helhet bli trubbigt.

Rosengrens urval är relativt brett trots att personerna bara är fem, nämligen den vänsterintellektuelle musik-kritikern Maxim Stempel, musiketnologen Ernst Emsheimer (chef för Musikmuseet i Stockholm 1949–73), musikvetaren Richard Engländer, tonsättaren Hans Holewa och folkbildaren Herbert Connor. Ändå kan man sakna utövande musiker. Som författaren berättar fanns i Sverige en avvisande facklig hållning gentemot utlandet med Musikerförbundet som ända sedan bildandet 1907 hade kämpat för en restriktiv invandring. På 1930-talet eftersträvades ett totalt stopp och i synnerhet utländska musiker av judisk härkomst pekades ut som hot.

Rosengren berättar belysande om de vedermodor som väntade i Sverige. Den nazistiska raspolitiken hade inflytande på mottagandet i så motto att en judisk bakgrund genast antecknades, och före 1941 innebar detta inte status av politisk flykting. Ett starkt vänsterengagemang ansågs suspekt och ledde till övervakning både under brinnande och kallt krig. Inom den akademiska miljön fanns antisemitiska fästen, detsamma gällde inom musiklivet och för den delen också inom svenska myndigheter. Ändå lyckades samtliga fortsätta sina karriärer, skapa sig positioner och nå framgångar – i Emsheimers och Engländers fall påtagliga sådana, eftersom de fick professors titel. Alls inte lika övertygande är Rosengren när han applicerar triaden sorti–protest–lojalitet på de undersökta livet. Hans slutsats att Emsheimers och Engländers framgångar skulle innebära (indirekta) protester mot nazismen framstår som framdriven av schemat, likaså att Holewas val av Schönbergs dodekafoni som kompositionsmetod skulle ha varit anti-nazistiskt motiverat.

Till bokens stora styrkor hör att den nyanserar Johan Östlings utmärkta avhandling *Nazismens sensmoral* (2008), som tecknar bilden av en svensk strömkantring från närheten till Tyskland under 1900-talets första årtionden till efterkrigstidens vändning västerut. Inom just musiken var banden till Tyskland segare. Svenska musikkforskare – också Emsheimer och Engländer utifrån sina nya positioner – värdade banden till Tyskland även om det gällde personer som var nazistiskt komprometterade.

Härvidlag syns mig dock Rosengren ibland något oförsiktig. Han pekar ut Friedrich Blume som en av de tyska musikkvetare som det var suspekt att upprätthålla kontakterna med. Hans källa är Potters nämnda bok, men andra viktiga namn inom fältet som Albrecht Dümling och Fred K. Prieberg har tvärtom argumenterat för att Blumes agerande inte varit graverande. Blume var definitivt anpasslig, men aldrig partimedlem, och ansågs

inte belastad vid avnazifieringsprocessen. Överlag sker Rosengrens hänvisningar i fråga om musiklivet under Tredje riket till Potter, medan ett pionjärbete som Priebergs *Musik im NS-Staat* (1982) saknas helt, liksom densammes lexikon *Handbuch Deutsche Musiker 1933–1945* (2004/2009).

Ett annat bedömningsproblem gäller Rosengrens referenser till Dmitrij Sjostakovitjs tal vid Unescorådets fredskonferens i New York år 1949. Där är tonsättarens ord i linje med den rådande sovjetiska kulturpolitiken, anti-formalistisk och folklig, men medan Sjostakovitjforskningen i dag vanligen anser att tonsättaren talade mot sin övertygelse, menar Rosengren att Sjostakovitj helt enkelt hade förändrat sina egna åsikter. Att Stempel i *Ny Dag* såg med gillande på det Sjostakovitj sade är en annan sak.

Trots invändningarna (till vilka också hör en anmärkning om saknade textrader på s. 288) står det klart att Henrik Rosengren har svarat för en mycket viktig studie. Samtidigt som den ger perspektivrika inblickar i svenskt musikliv under perioden 1930–60, där ideologiska mönster framträder som knappast är tilltalande, berättar den också om fem livsöden som alls inte fått den belysning som de är värda. Här avtäcks relationer mellan tysk och svenskt som i tidigare historieskrivning varit dolda, antingen bortträngda eller förtagna.

Erik Wallrup

Moralpanik och lågkultur: Genus- och mediehistoriska analyser 1900–2012

Tommy Gustafsson & Klara Arnberg

ATLAS, 2013, 231 s.

Historikerne Tommy Gustafsson og Klara Arnberg har skrevet en spændende og engagerende bog om moralske panikker over nye medier, lavkultur, sex, vold og kønsroller. Hvis man skulle blive i de moralske panikkers jargon, så skulle overskriften have lydt: 'Forskere slår alarm:

Moralske panikker ude af kontrol!', men vi er akademikere, så vi tænker ikke sådan. Eller gør vi? Bogen lægger nemlig også op til diskussion om brugen af termen moralsk panik.

Gustafsson og Arnberg gennemgår udvalgte moralske panikker over tegneserier, biografilm, videofilm og computerspil. De gamle historier fra starten af det 20. århundrede om panikken over detektiv-tegneserier er stærkt underholdende, men de paniske følelser var såmænd ikke fundamentalt anderledes end dem, der fremføres 100 år senere. Forskerne viser overbevisende, at panikkerne ikke var et overgangsfænomen i starten af den moderne periode, eller et 'mccarthyistisk' 1950-fænomen. Der står stadig eksperter klar til at slå alarm over f.eks. computerspil. De moralske entreprenører har ikke samme magt, som de havde i velfærdsstatens guldalder, men nye medier leder kontinuerligt til panikker over børns og unges forhold til sex og vold.

Forfatterne viser hvordan de udvalgte moralske panikker har været uløseligt knyttet til nye medier: biografilm, tegneserier, video og computerspil. Ligeledes har panikkerne været afgørende for indførelsen af restriktioner, censur, aldersbegrænsninger og forbud, fra indførelse af biografcensuren til fjernelsen af Anders Behring Breiviks 'yndlingscomputerspil' fra hylderne i butikker i Oslo.

Analyserne er grundige og arkivbase-rede. Det teoretiske udgangspunkt er socialkonstruktionisme og intersektionel analyse, der fremhæver hvordan køn, seksualitet og etnicitet spiller vigtige roller i kampen om legitime sociale identiteter. Forskerne vedbliver at problematisere deres egne teorier, så vi både får en grundig introduktion til moralpanik-teori, samtidig med en løbende diskussion af dens meritter og blinde vinkler. Dermed bliver bogen oplagt til undervisningsbrug på universitetsniveau, samt en introduktion til forskere, der gerne vil vide mere om de nævnte teorier.

Den intersektionelle analyse bliver

interessant når forfatterne stiller skarpt på hvordan de tidlige biografilm blev mødt med en voldsom modstand, der var knyttet til klasse og seksualitet. En Uppsala-akademiker og filmkritiker mente at den italienske stumfilm *Cabiria* (1914) ville få den konsekvens at "flickor i slyngåldern [som ser dette] så småningom moraliskt förslappas och urarta till den grad, att de ... till slut icke ens dra sig för att dansa nakna inför hamnarnas avskum" (s. 64). Opløsningen af moralske normer og grænser mellem klasserne blev knyttet til en simpel årsag: biografilm. Et skoleeksempel på moralsk panik, særligt på hvordan panikker ofte knytter sig til stereotype forestillinger om det ene eller det andet køn: drenges ukontrollable voldsomhed og pigers latente seksuelle promiskuitet.

Forfatterne viser overbevisende hvordan en voksende gruppe af eksperter, journalister og producere har haft interesse i at holde panikkerne kørende i samarbejde med bekymrede grupper af pædagoger, lærere og forældre. Samtidig viser forfatterne med deres historisk-faglige brug af det oprindeligt sociologiske begreb, at netop disse gruppers indflydelse er skiftende, ligesom moralske panikker har skiftet karakter. I dag kan det nærmest bruges som markedsføringsinstrument at skabe en panik omkring sit produkt ved f.eks. at producere et computerspil der får alle alarmklokker til at ringe. Bogen er dermed et vigtigt indlæg i forståelsen af følelser, grænser og normer i det svenske *folkhem*.

Denne anmelder har selv benyttet begrebet moralsk panik i forbindelse med en analyse af synet på homoseksuelle i Danmark i 1950'erne. Jeg var derfor særligt interesseret i diskussionen af selve begrebet og faren for, at det benyttes af akademikere til at diskvalificere andres holdning. Det er nemt at kalde en bølge af kritik for en moralsk panik, og så behøver man ikke tage kritikken helt alvorligt eller anerkende, at der findes uløselige interessekonflikter i samfundet. Og derfor må denne anmeldelse også munde ud i nogle kritiske spørgsmål.

Ved at forfatterne koncentrerer sig om

fiktiv underholdning som film, tegneserier, video og spil, får de moralske panikker ofte et latterligt præg. Hvis andre emotionelle bølger af kritik fra de sidste 100 år af f.eks. børneporno, terrorisme, kommunistiske agenter eller prostitution var blevet analyseret, havde det måske været sværere at affærdige kritikken som 'moralsk panik'. Ved at skære undersøgelsen til som de har gjort, ender teorien også med at være nem at bekræfte.

Forfatterne er selv inde på at man skal tage panikkens aktører alvorligt og analysere deres interesser og verdensbilleder, men det bliver mest ved programerklæringen. Vi får ikke indgående analyser af baggrunden for frygten for de nye medier. Hvad vil de mennesker, der bekymrede og kritiske fremfører den emotionelle kritik? Måske er de ikke anderledes end 'seriøse akademikere', der kommer med 'alvorlig og engageret kritik' af f.eks. racisme, homofobi og sexismen, typisk også vendt mod folk med lavere uddannelsesniveau og ikke sjældent med en klar kønsprofil. Disse spørgsmål er vigtige at stille, og med Gustafssons og Arnbergs bog om moralske panikker har vi et solidt og grundigt udgangspunkt for debatten.

Peter Edelberg

Trettionde november. Kampen om Lund 1985–2008 Andrés Brink Pinto & Johan Pries

PLURIBUS, 2013, 313 s.

Firandet av Karl XII:s dödsdag den 30 november 1718 har tagit sig olika uttryck genom århundradena. Voltaire, Sven Lagerbring och Harald Hjärne är några som skildrat hans liv. På hundraårsdagen framförde Esaias Tegnér sin berömda dikt om hjältekonungen. Femtio år senare restes hans ståt i Kungsträdgården i Stockholm, men även i Lund firades bemärksdagen storslaget. Bland studenterna har Karl XII länge haft en särskild ställning och i de nationella och pro-nazistiska student-

organisationerna blev han en central symbol. *Heimdal* i Uppsala och *Lunds nationella studentklubb* växte sig starka under 1930-talet, och den 30 november firades också på flera andra håll i landet. Efter kriget sjönk dock intresset både för den nationella högern och för Karl XII-dyrkandet. Men under 1980-talet blossade det successivt upp igen, nu parallellt med en tilltagande nynazistisk våg vilken i sin tur följdes av en växande antifascistisk rörelse som kom att bli allt mer våldsbejakande i sina uttryck. Det årliga 30 novemberfirandet i Lund blev ett återkommande tillfälle för dessa båda rörelser att mötas i stadsrummet med en serie av våldsamma sammandrabbningar som följde.

Boken *Trettionde november. Kampen om Lund 1985–2008* av de två Lundahistorikerna Andrés Brink Pinto och Johan Pries är en bok om historiebruk och om upplöpp, om politiskt våld och om mobilisering. Men det är också en lokalhistorisk skildring av ett skede i det samtida Lund där kampen om stadsrummet står i centrum. Den centrala kollektiva aktören i boken är den utomparlamentariska och antifascistiska vänstern, men parallellt med dess historia berättas också historien om den nationella rörelsen – i synnerhet 30 novemberföreningen i Lund. Men också polisen, massmedia och lokalpressen samt Lunds kommun och det lokala civilsamhället är viktiga kollektiva aktörer som får utrymme i boken. Detta öppnar upp för en bredare förståelse för den historiska utvecklingen under de dryga två decennier boken spänner över.

Det moderna firandet av 30 november i Lund, med fackeltåg och kransnedläggning vid Karl XII:s byst på friluftsmuseet Kulturen kan härledas tillbaka till mitten av 1960-talet, men vid 1980-talets mitt ändrade firandet karaktär dramatiskt. Bysten hade förstörts av okända angripare och Kulturen vägrade upplåta sina lokaler till 30 novemberföreningens fackeltåg. Rutten drogs om samtidigt som motdemonstranterna tog allt större utrymme. I början skedde protesterna "på indiskt vis"

med antivåldsmetoder. Men för varje år trappades det våldsamma motståndet upp; skinheadrörelsen hade tagit över fackeltågen och de blev attackerade med stenar, äggkastning, glåpor och snöbollar. Försök att blockera marschvägen misslyckades inledningsvis, men under 1990-talets första år genomfördes flera lyckade blockader. Motdemonstranterna hade omformats till en välorganiserad autonom antifascistisk rörelse som hämtat influenser från de danska autonoma och BZ-aktivister som huvudsakligen var inriktade på husockupationer (*BZ=besat=ockupera*). Bokcaféet Wapiti blev en central punkt, och närmast ett högkvarter för de autonoma i Lund.

Polisen tycktes oförberedd på denna scenförändring och såväl 1991 som 1992 genomfördes, från antifascistiskt håll, lyckade blockader av 30 novemberdemonstrationerna. Men året därpå var den polisiära insatsen större än någonsin. Liksom de autonoma hade den svenska polisen hämtat kunskap från andra sidan sundet; den danska formen av polisiär spaning, informationsinhämtning och "paramilitär" organisation anammades, och blockaderna 1993 slogs ner med kraft – det var även detta år som rapporter om polisbrutalitet började komma på allvar. Från och med de här åren skedde sammandrabbningarna huvudsakligen mellan de autonoma antifascisterna och polisen. De nationella demonstrationerna hamnade allt mer i våldets periferi.

Men även de autonoma tappade initiativet. I mitten av 1990-talet växte irritationen hos det lokala civilsamhället. Lunds kommun, tillsammans med domkyrkan, Kulturen, universitetet, konsthallen och många föreningar ville återerövra stadsrummet och ta tillbaka sin stad. 30 november övergick under några år till att bli en "Ljusets kväll" i Lund med gratis musik och kulturarrangemang i stället för våld.

Efter flera år av lyckade ljusfester klingade dock intresset för dessa av och konfrontationerna mellan de nationella 30 novemberfirarna och de autonoma antifascisterna tilläts återkomma. Dock skedde detta under flera år i relativt lågintensiv

skala. Det var därför med stor överraskning som firandet 2008 kom att utvecklas till de mest våldsamma 30 novemberfirandena någonsin i Lund, med kraftiga sammandrabbningar mellan nazister, antifascister och polisen. Dock, menar författarna till boken, var det ingen av grupperingarna som utgick med segern – utvecklingen på gatan "gled ur händerna på samtliga inblandade parter". Demonstrationsvägen drogs om flera gånger, motdemonstranterna stod och väntade på en fiende som aldrig dök upp, och polisen tappade överblicken och fick se flera blodiga konfrontationer över hela staden.

Utvecklingen från mitten av 1980-talet fram till 2008 års våldsamma 30 novemberfirande analyseras utifrån begrepp som "konfliktrepertoar" och "territoriella och rumsliga anspråk". Teorin är dock helt och hållet förlagd till bokens slutkapitel vilket medger en populärhistorisk läsning. Boken erbjuder en imponerande empiri: såväl polisrapporter som lokalpress och annan massmedia har använts som källor. Därutöver har en rad intervjuer med poliser och antifascister genomförts. Till detta kommer rättegångshandlingar, tillståndsansökningar, förundersökningar samt en stor mängd litteratur som kompletterande käll- och bakgrundsmaterial. Den berättande ansatsen i kombination med den kronologiska dispositionen gör emellertid att texten bitvis tyngs och läsningen tenderar att bli repetitiv. Dock avslutas varje kronologiskt avsnitt med en analyserande sammanfattning som ändå binder ihop de olika delarna och för framställningen framåt. I synnerhet är det dock just den gedigna empirin som kommer att göra boken mycket användbar för framtida forskning om både nutida upplopp och om folklig politisk nutidshistoria. Den visar även upp ett viktigt kapitel i den nynazistiska historien. Väl värda att nämna är de många dokumentärt tecknade illustrationerna av konstnären Mattias Elftorp samt Erik Lindholms översiktliga kartor.

Mats Berglund

The Zimmermann Telegram.
Intelligence, Diplomacy, and
America's Entry into World War I
Thomas Boghardt

NAVAL INSTITUTE PRESS, 2012, 319 s.

Förmodligen är "the Zimmermann Telegram" från 1917 ett av de mest ikoniska telegrammen i världshistorien. Det är ett dokument som i både forskning och bredare översikter har fått sammanfatta – och fysiskt manifesteras – ett avgörande skeende på historisk makronivå, liksom Otto von Bismarcks Ems-depesch (1870) och George F. Kennans "Long Telegram" (1946). I fallet Zimmermann handlar det om utfallet av första världskriget. Avslöjandet av telegrammets dramatiska innehåll har ansetts avgörande för USA:s inträde i kriget på de allierade ententemakternas sida.

Den närmare historien kring det kontroversiella telegrammet är komplex och bitvis tämligen obskyr. Ja, som den amerikanske militärhistorikern Thomas Boghardt visar, är den faktiskt fullstuvad med lösa trådar, oklara samband och medvetet utplacerade villospar. Yttre fakta är dock att telegrammet skickades i krypterad form från det kejsrerliga utrikesdepartementet i Berlin till den tyska ambassadören i Washington den 16 januari 1917. I Washington skulle meddelandet avkodas och därefter re-krypteras till en äldre diplomatisk kod för omedelbar vidarebefordran till ambassaden i Mexiko, där man inte hade tillgång till den toppmoderna kodbok som utrikesdepartementet använde i sin transatlantiska kommunikation. Och innehållet i telegrammet var i sanning laddat: den 1 februari skulle Tyskland inleda "oinskränkt ubåtskrig" i syfte att svälta ut huvudfienden Storbritannien, och då en sådan strategi riskerade att dra USA med i kriget skulle ambassadören i Mexiko försöka förmå den mexikanska regeringen att inleda militära operationer mot den mäktiga grannen i norr. Mexikanerna skulle också användas till att locka över Japan från Ententen till de tyskledda centralmakterna. Som tack

för hjälpen skulle Tyskland bistå Mexiko med återerövringen av "förlorat territorium" i Texas, Arizona och New Mexiko. Notan var underskriven av Arthur Zimmermann, Tysklands dåvarande utrikesminister.

Vad tyska UD inte visste – och förmodligen inte insåg förrän långt efter kriget – var att meddelandet blev uppsnappat på vägen över Atlanten av diskreta brittiska underrättelseagenter. Och detta bottnade definitivt inte i någon tillfällighet. Storbritannien hade censorer och hemliga agenter som systematiskt följde med i all telegramtrafik som passerade genom det världsomspännande – och i allt väsentligt brittiskägda – telegrafkabelnätet. Den nya tyska telegramkoden vållade smärre tekniska problem, men den knäcktes snart av "Room 40" – samma hemliga och mytomspunna underrättelsesektion som tjugofem år senare skulle gå i clinch med den likaledes mytologiserade tyska *Enigma*-koden. Amerikanska diplomater i den brittiska huvudstaden blev kort därefter presenterade för det avkodade telegrammet via den brittiske underrättelsechefen William Reginald Hall. Inom loppet av några veckor hade Zimmermann-telegrammet nått ut i den amerikanska offentligheten via Associated Press. Det dryftades i Kongressen i häftiga ordstrider mellan interventionister och isolationister, och den 2 april 1917 – när president Woodrow Wilson skulle övertyga Kongressen att en krigsförklaring mot Tyskland var det enda rätta – återopade han telegrammet som exempel på Tysklands fientliga avsikter och lömska anslag; "to stir up enemies against us at our very doors."

Boghardts täta och nyanserade analys är delvis baserad på svårtillgängligt underrättelsematerial av vilket stora delar tidigare har varit hemligstämplat. Men han har också närläst amerikanska dagstidningar för att gå till botten med frågan om telegrammets inverkan på offentlig debatt och opinion. Såväl engelska och amerikanska som tyska arkiv har dammsugits efter källor. Och det är detta breda empiriska och geografiska

tillvägagångssätt som är studiens stora styrka. Vi får följa Zimmermann-telegrammets snirkliga väg från fullbelamrade tjänstemannakontor på Wilhemsstrasse i Berlin via telegrafkablar och det brittiska underrättelsenätverket till det politiska toppskiktet och dagspressen i USA.

Boken ger också en aktörsorienterad analys av det laddade politiska och diplomatiska spel som präglade telegrammets tillblivelse och efterspel. Fokus är inställt på dramats två huvudpersoner, tysken Zimmermann och britten Hall. Den förre var en streber från relativt enkla – småborgerliga – förhållanden som gjorde honom till något av en särling i den aristokratiskt dominerade tyska utrikestjänsten. Han tillhörde ingalunda krigsivrarna, utan förespråkade ofta moderation i diplomatin och var i grund och botten skeptisk till det oinskränkta ubåtskriget. Däremot gjorde hans karriärlystna sida – samt en bristande förmåga att tänka klart under press – att han böjde sig för trycket från det militära etablissemangent omkring fältmarskalk Paul von Hindenburg och general Erich von Ludendorff. Boghardt tar också upp en intressant genusaspekt: Zimmermann hade en rättfram stil, gillade att dricka och visade gärna upp sitt imponerande ärr från studenttidens mensurfäktning, vilket gav honom en form av manlig utstrålning som gjorde det lätt att föra sig i militära kretsar, liksom i närheten av den svage och alltmer isolerade *Kaisern* (Vilhelm II).

Ett annat viktigt tema är de makt-politiska strider som oavbrutet utkämpades i London och Berlin mellan olika statliga myndigheter, inte minst mellan civila och militära beslutsfattare. Enligt Boghardt lyckades "the old spymaster" Hall tillskansa sig ett märkbart inflytande över den brittiska utrikes- och säkerhetspolitiken. Han använde sig av sitt personliga informationsmonopol till att påverka personer och större beslutsprocesser, och tvekade inte att föra politikerna och brittiska UD bakom ljuset. Att han således utvecklades till ett tveeggat svärd blev tydligt efter kriget, då han läckte information som bidrog till att

välta landets första *Labour*-regering (1924) – själv var han då parlamentsledamot för det konservativa *Tory*.

Sammantaget är det en fascinerande studie som visar hur information och kommunikationsteknologiska materialiteter kan påverka diplomatiska och militära händelseförlopp. Det är en kritisk fas i första världskrigets historia som delvis kommer i ett nytt ljus, men analysen är också givande ur ett kommunikationshistoriskt perspektiv. Vi förstår att information som politisk handelsvara kan vara lika strategiskt och säkerhetspolitiskt laddad som kulor och granater, även om dess praktiska användande är långt mer diffust – och ofta leder till oanade konsekvenser. Därför är det också en högaktuell bok, som för tankarna till såväl Edward Snowdens avslöjanden som den inflammerade debatten om det amerikanska underrättelsematerialet ("the Smoking Gun") inför invasionen av Irak 2003.

Andreas Marklund

History, Memory, and State-Sponsored Violence. Time and Justice

Berber Bevernage

ROUTLEDGE, NEW YORK, 2012, 250 s.

Hur ser ett historie- och tidsbegrepp ut som gör det möjligt att förstå det förflutnas fortsatta närvaro och plikten att minnas det förflutna? Denna problematik behandlar den unge belgiske historieteoretikern Berber Bevernage i en bok som 2013 fick pris som bästa studie inom fältet historieteori och historiografi av International Commission for the History and Theory of Historiography. Bevernage är kritisk till det moderna västerländska historiebegreppet med dess karaktär av irreversibel tid och det förflutna som avlägsen frånvaro. Det har enligt författaren en amoralisk tendens och påminner mer om förövares önskan om straffrihet än om offers perspektiv. Oförrätter i det förflutna fortlever i viss

rättslig uppgörelse är jämfört med andra värden som fred, försoning och demokratisk utveckling eller olika bedömningar av vad rättvisa innebär. Författaren är medveten om sådana aspekter, men fokuserar på tidsbegreppen.

I bokens andra del kritiseras det moderna västerländska tids- och historiebegreppet och artikuleras sedan ett alternativt begrepp om det icke-förflutna förflutna, det förflutna som fortsätter att vara närvarande i nutiden. Svårigheten att ta det icke-förflutna förflutna på allvar hänger samman med att det akademiska västerländska historietänkandet via den vetenskapliga revolutionen, sekulariseringen, historismen och modernismen generellt sett kom att präglas av en syn på tid som linjär, homogen, tom och universell, som en abstrakt container för vilket innehåll som helst. Resonemanget är generellt men saknar inte poänger. Författaren söker sedan efter uppslag till en alternativ tidsförståelse hos Fernand Braudel, R.G. Collingwood, Ernst Bloch och Louis Althusser. Även om analyserna uppmärksammar intressanta aspekter av det förflutnas närvaro ger de ett magert positivt resultat och framstår delvis som en omväg. Här skulle Hans-Georg Gadamer dialogiska tolkningsperspektiv och Jörn Rüsens teori om historiemedvetande, som knappt berörs alls, kunnat ge relevanta utgångspunkter för att begripliggöra meningsskommunikation mellan dåtid och nutid. I stället utgörs bokens kulmen av några kapitel om spektral tid och sorgearbete, inspirerade av Derridas idéer om det hemsökande förflutnas spöklika karaktär och sorgearbetets etik. Det är ett sätt att begripliggöra det förflutnas fortsatta betydelse och nutidens plikter och ansvar gentemot det förflutna. Bevernages argumenterar för en form av sorgearbete som inte bara handlar om de överlevandes hälsa och separation från de döda, utan som fortsätter kommunikationen med de döda och låter dem vara närvarande. Det kan innebära att ta ansvar för ett arv, en skuld eller en orätt som uppfordrar till uppgörelse eller efterföljelse.

Sammantaget ger studien ökad förståelse för det förflutnas fortsatta närvaro och fungerar som en plädering för ett etiskt och politiskt ansvarsfullt förhållningssätt som i högre grad tar sig an historiska oförrätter. *Hur* en sådan bearbetning ska ske går studien dock inte in särskilt mycket på. För att hantera historiska oförrätter och konflikterna kring dem räcker inte olika begrepp om historisk tid eller begreppspar som närvaro-frånvaro och irreversibel-oåterkallelig, utan det behövs snarare ett bedömnings- och rättviseperspektiv samt etisk-politiska begrepp. Det finns dock mycket att uppskatta i Bevernages studie: de begåvade empiriska analyserna, den intelligenta interaktionen med en mängd historieteoretiker samt en för historievetenskap intressant utläggning av Derridas "hauntology".

Martin Wiklund

Historia som kunskap.
Innehåll, mening och värden
i möten med historia

Niklas Ammert

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2013, 173 s.

För alla som intresserar sig för historia i någon form är frågan om hur historisk kunskap definieras mycket intressant. För dem som arbetar med historia inom utbildningsväsendet är definitionen inte bara intressant, den utgör dessutom en av utgångspunkterna för själva undervisningen och den myndighetsutövning som betygssättning innebär. I det perspektivet blir Niklas Ammerts bok *Historia som kunskap* viktig. Om denna bok kommer att läsas av praktiserande och blivande lärare har den potential att fungera som ett användbart verktyg för att driva historieundervisningen framåt.

I bokens inledning slås fast att historia är centralt för alla människor. Detta åskådliggör Ammert med hjälp av begreppet *historiemedvetande* – definierat som det sätt på vilket människan relaterar de

tre tidsdimensionerna då, nu och sedan till varandra. Tätt kopplat till begreppet historiemedvetande förefaller begreppet *mening* vara; genom att använda vårt historiemedvetande – det vill säga relatera de temporala dimensionerna till varandra – skapar vi mening i tillvaron. Samtidigt menar Ammert att det är mening som utgör den brygga vi använder när vi i tanken rör oss mellan de tre temporala dimensionerna. Det cirkelförhållande som förefaller finnas i relationen mellan mening, historiemedvetande och mening är något som hade kunnat diskuteras mer utförligt. Begreppet *värde* intar en central plats i boken och exemplifieras med bland annat människolivets okränkbarhet och alla människors lika värde. Ammert förefaller vilja tillskriva *värde* en egenskap av inneböende mening och därmed som något centralt för en individs historiemedvetande. I den teoretiska inledningen för Ammert också en intressant diskussion om olika perspektiv på kunskap som finns inom den historiedidaktiska forskningen.

Mellan det mer teoretiskt inriktade inledningskapitlet och det avslutande kapitlet innehåller *Historia som kunskap* sju empiriska kapitel, varav ett är författat av Birgitta E. Gustafsson. Det empiriska material som dessa kapitel baseras på är styrdokument för historieundervisningen de senaste 100 åren, läroböcker från samma tidsperiod, intervjuer med lärare och elever på grundskolan från senare år samt enkätsvar och skriftliga svar från elever. För att hålla samman detta mångfacetterade material använder sig Ammert främst av den reviderade versionen av Blooms taxonomi. Det nya med denna reviderade taxonomi är att den skiljer mellan kunskapsstyper (till exempel faktakunskaper och begreppskunskaper) och kognitiva processer (till exempel förstå och analysera). Valet av analysverktyg motiveras med att denna tvådimensionella taxonomi tar hänsyn till kunskapsbegreppets komplexitet. Genom att använda taxonomin för att kategorisera innehåll i styrdokument, elev- och läraruttalanden

vill Ammert visa på förskjutningar i styrdokumentens innehåll, likheter i hur elever och lärare definierar historisk kunskap samt diskrepanser mellan vad elever säger att kunskap är och de kunskaper de visar upp när de arbetar med en historisk uppgift. I avslutningskapitlet drar Ammert en lans för en historieundervisning som bygger på värdefrågor, eftersom dessa bidrar till elevers meningsskapande.

Även om *Historia som kunskap* bjuder på genomgående intressant läsning inställer sig några frågor vid läsningen och jag skall här lyfta två av dem. Den första handlar om det analysverktyg Ammert har valt; Blooms reviderade taxonomi. I denna taxonomi sorterar Ammert in det empiriska materialet vilket resulterar i att han kan skilja mellan uttalanden av olika grad av komplexitet. Det kan till exempel handla om att skilja mellan tre uttalanden där en elev beskriver något, en annan förstår något och en tredje värderar något. I min licentiatuppsats använder jag denna taxonomi på ett likartat sätt. Frågan är dock om den är ett lämpligt instrument för att särskilja mellan historiskt kunnande på olika nivåer. Den reviderade taxonomin tar i och för sig större hänsyn till komplexiteten i kunskapsbegreppet än vad fallet är med Blooms ursprungliga taxonomi. Det kan dock finnas en risk att man med Blooms reviderade taxonomi missar kunskapsdimensioner som är specifika för ämnet historia. Det behövs kanske mer ämnesspecifika kategorier för att särskilja mellan olika nivåer av kunskaper i historia.

En andra fråga handlar om bokens röda tråd. De bärande begreppen mening och värde är som mest synliga i bokens inledning och dess avslutning, men påfallande frånvarande i de empiriska kapitlen. Detta resulterar i att relationen mellan bokens kapitel blir något otydlig. Det kan också vara orsaken till det olyckliga förbiseendet att exakt samma stycke återfinns både på sidan 30 och på sidorna 110–111.

En av bokens stora förtjänster är det empiriska material som studien vilar på. Ammert bygger sina slutsatser på olika

typer av material vilka alla har en nära koppling till klassrummet och undervisningen. Detta gör att diskussionen hela tiden blir praktisknära vilket ökar relevansen för den skolintresserade läsaren. Särskilt intressant ur detta perspektiv är avsnittet som bygger på elevernas skriftliga svar. Denna empiriska ingång hade med fördel kunnat ges ett eget kapitel. Ammert tar i detta sammanhang upp elevernas förmåga att formulera historiska frågor i relation till ett givet innehåll. Detta är en mycket intressant aspekt av vad det innebär att kunna något i historia.

Ytterligare en positiv konsekvens av det praktisknära empiriska materialet är att det ger luft och näring åt vad som förefaller vara Ammerts huvudärende, nämligen att lyfta den roll som mening och värden har, eller borde ha, för historieundervisningen. Genom att balansera en mer teoretisk diskussion om värden och mening mot ett relevant empiriskt material får Ammert möjlighet att hitta en konkretion som verkligen lyfter läsningen.

Att Ammert tar upp innehållsliga dimensioner av historieundervisningen är välkommet. Det är en diskussion som av någon anledning lätt glöms bort till förmån för de förmågor som aktualiserats inom historiedidaktik och kurs/ämnesplaner på senare år. Det kan förefalla som en självklarhet att mening och värden skall vara en integrerad del av undervisningen men Ammert visar inte bara varför utan även hur detta kan gå till. Dock hade det på detta område varit önskvärt med ytterligare exempel på hur det skulle kunna göras i klassrummet.

Historia som kunskap är ett värdefullt bidrag till det historiedidaktiska fältet i och med att Ammert använder sig av i undervisningssammanhang relativt oanvända begrepp och applicerar dem på ett ytterst intressant empiriskt material.

David Rosenlund

Black Against Empire. The History and Politics of the Black Panther Party

Joshua Bloom & Waldo E. Martin, Jr.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, 2013, 539 s.

Black Against Empire är sociologen Joshua Blooms och historikern Waldo E. Martins historiska syntes kring det amerikanska Black Panther Party (BPP). Under lång tid var medlemmars biografier den främsta källan till kunskap om BPP. Mycket av forskningen kring partiet har därför kommit att förmedla vad som har kallats en "great black men's history" med ett fåtal aktörer – främst Huey P. Newton, Bobby Seal och Eldridge Cleaver – som återkommande huvudpersoner. Efter att BPP uppmärksammats i grundforskning finns numera detaljerad kunskap om flera av partiets lokalavdelningar, verksamheter, aktörer liksom om bland annat genusformering inom partiet och den statliga repressionens betydelse för dess utveckling. Bloom och Martin menar att dessa studier fokuserar enskilda aspekter av partiet men inte partiet som helhet och att det därför är motiverat, och möjligt, att nu skriva en historisk syntes kring BPP. Det är lätt att hålla med författarna om att en sådan behövs. I sin inledning påpekar Bloom och Martin att spridda föreställningar om BPP är påverkade av bland annat dess status som populärkulturell ikon, men också av den ryktesspridning som var en del av den statliga repressionen av partiet under dess verksamma år. Av dessa anledningar menar författarna att det behövs en auktoritativ historia om BPP.

Blooms och Martins syntes tar sin utgångspunkt i BPP:s specifika position bland det sena 1960-talets sociala rörelser. I sin inledning bygger de på ett narrativ om "den långa medborgarrättsrörelsen". Detta är ett narrativ som relativiserar betydelsen av 1960-talets icke-väldsliga medborgarrättsrörelse genom att undersöka svartas kamp för rättvisa och frihet som en mer utsträckt process i USA. Därmed bestri-der

författarna den påstådda diskontinuiteten mellan 1960-talets medborgarrättsrörelse och *Black Power*-rörelsen på 1970-talet. Författarna påpekar att BPP formulerade sitt projekt i termer av antikolonialism snarare än tidstypisk svart nationalism. Detta föranledde partiet att lyfta fram svartas behov av särorganisering samtidigt som det också pekade på nödvändigheten av att skapa koalitioner med andra samhällsgrupper för gemensam antikapitalistisk kamp. BPP:s självförståelse som antikolonial kraft gjorde att partiet redan från början blev en internationalistiskt inriktad organisation. Detta bidrog enligt Bloom och Martin till BPP:s centrala roll inom 1960-talets så kallade nya vänster. Partiets framgångar kan i så fall förstås genom att det framgångsrikt kunde koppla upp sin strategi mot viktiga strömningar i tiden, inte minst motståndet mot kriget i Vietnam. Bokens titel, *Black Against Empire*, anger alltså författarnas tolkning av BPP som en revolutionär rörelse för vilken internationalism och transnationella kontexter var avgörande.

Det är ingen lätt uppgift att ge en sammanhängande bild av BPP eftersom det under kort tid uppträdde i många olika skepnader. Debatterna kring partiet och dess arv är också flertaliga. En historia om BPP öppnar sig därför mot ett överväldigande antal möjliga tematiseringar. Bloom och Martin begränsar sin framställning till perioden 1966–1971. Författarna beskriver bara ytligt hur partiet därefter återgick till att vara en lokalpolitisk kraft i Oakland, den underjordiska avknoppningen Black Liberation Army och hur BPP:s grundare Huey P. Newton senare under 1970-talet använde delar av BPP som ett kriminellt gäng. I *Black Against Empire* blir BPP:s historia därmed liktydig med den period då partiet hade nationellt inflytande och också var tydligast i sin systemkritiska hållning. Med andra ord är det en politisk historia kring BPP som tecknas. Framställningen är organiserad enligt vad författarna kallar en ”strategic genealogy”. Med detta menar de att de har studerat hur partiets politiska

praktiker utvecklades dynamiskt i relation till olika uppsättningar av relationer, där ibland mellan medlemmar i partiet, mellan instanser i partiet, mellan partiet och grupper det sökte allianser med, mellan partiet och dess motståndare samt mellan partiet och växlande utrymmen i lagen. Greppet är intressant eftersom författarna därigenom kan skriva fram BPP som något specifikt och föränderligt samt att de kan ta fasta på kollektiva processer utan att för den sakens skull helt bortse från individuella aktörer.

Det är nog inte för mycket påstått att Bloom och Martin aspirerar på att göra sin bok till standardverket om BPP. Till verkets auktoritativitet bidrar de hyllningar som centralt positionerade aktiver (Bobby Seale och Tom Hayden) och forskare (Cornel West och Angela Davis) uttrycker i bokens baksidestexter. Själv vill jag lyfta fram att *Black Against Empire* fungerar exemplariskt som historisk text. Detta gäller på flera nivåer: som forskning, som kritiskt distanserad analys och som narrativ. En kritisk synpunkt är emellertid att verket döljer för mycket av den grundforskning författarna förlitar sig på. Ett potentiellt standardverk borde vara självtillräckligt. Jag hade också gärna sett att boken bättre presenterade partiets medlemsbas. Medan genusprocesser i BPP blir väl belysta vet jag efter läsningen av boken inte heller mycket nytt om hur klass verkade i partiet. Olyckligtvis finns det i boken en viss slagsida åt det spektakulära kring BPP så som våldets betydelse och den särpräglade estetiken. Därför önskar jag att författarna beskrivit partiets inre verksamheter på liknande sätt som de beskriver dess politiska konfrontationer och bidrag till social utveckling. Vilka var ”repertoarerna” för vardagsorganiseringen i BPP och hur förändrades dessa över tid? En belysning av basorganisering borde vara självklar i en bok dedikerad till ”young revolutionaries everywhere”.

Robert Nilsson Mohammadi

Avhandlingar

Visioner om medborgerliga publik. Medier och socialreformism på 1930-talet

Petter Tistedt

SYMPOSION, 2013, 350 s.

Det finns inga massor, lyder en berömd fras av kultur- och medieteoretikern Raymond Williams – bara sätt att se människor som massor. Det är en ofta parafraaserad iakttagelse, men fortsatt relevant, inte minst i relation till dagens digitala medielandskap. För Google och Facebook kommer alltid antalet användare i första hand, därefter möjligheten att slå mynt av massans datamönster. För att få ekonomi online behövs användare *en masse*.

Mediehistorien är i regel en berättelse om marknader. Men den handlar också ofta om politik. Fast förankrad som han var i den brittiska vänstern gällde exempelvis för Raymond Williams att de så kallade ”massorna” med nödvändighet behövde fostras och bildas för att möjliggöra politisk förändring. Av den passiva och hedonistiskt orienterade massan under det tidiga 1900-talet var det helt enkelt ideologiskt nödvändigt att skapa en aktiv publik. Bland det förra seklets intellektuella är Williams inte ensam om sådana tankegångar. Frågan var dock hur man bäst gick tillväga – och vilket politiskt system som man föredrog. För att nå många var det nödvändigt att använda populära kanaler; det är en gemensam nämnare oberoende av ideologisk hemvist. Ett oportunt tillvägagångssätt blev därför att använda modernitetens medier; låna och kopiera deras former, tilltalsätt och publikpraktiker – men att programmera innehållet annorlunda. Vid sidan av partipressen ansågs alla medier till en början som läggkulturella. Under 1900-talets första decennier stiger de emellertid i kulturellt anseende, antingen av konstnärliga skäl eller i takt med att deras

politiska potential uppenbaras. Politiken medialiseras tidigt. Den svenska arbetarrörelsens företrädare är ju alla egentligen mediearbetare, från redaktörerna August Palm och Axel Danielsson, till Hjalmar Branting och Per Albin Hansson.

Medier och massa är därför två sammanflätade begrepp som täcker in stora delar av det tidiga 1900-talet. Med (mass)mediers hjälp borde man aktivt kunna forma ett samhälle, hävdades det, inte bara genom läsning av partifärgad tidningstext utan också på andra sätt. I mellankrigstidens USA och Europa florerar sådana föreställningar flitigt. Perioden utgör en veritabel provkarta på olika sorters politiskt-mediala experiment – från Lenins vurm för sovjetisk film till Goebbels *Volksempfänger* eller etableringen av BBC och *public service*. Den sistnämnda organisationen var för just Raymond Williams urtypen för ett paternalistiskt mediesystem (en term han lanserade på 1960-talet.) Det vill säga, en sorts föräldralik medieform där staten (genom ett fristående mediemonopol) satte riktlinjer för ett kvalitativt programutbud i akt och mening att medborgarna skulle informeras, utbildas, fostras och bibringas god kultur – snarare än att passivt underhållas. I jämförelse med *public service* ansågs östblockets medier vara auktoritära och de i USA kommersiella. Massan skulle indoktrinerats, omvandlas till konsumenter eller (om)bildas till en aktiv publik – allt beroende på synsätt och rådande mediesystem.

Medier kan nämligen vara farliga; de påverkar människors tankar. Men av det skälet är de också produktiva och instrumentella. Teorier om mediepåverkan återfinns följaktligen inom vitt skilda områden som reklampsykologi, politisk kommunikation och socialreformism. Det sistnämnda utgör tema för Petter Tistedts avhandling, *Visioner om medborgerliga publik*. Bokens syfte sägs vara ”att undersöka hur överväganden kring publik var en integrerad del i socialreformistiska projekt och därigenom också i formeringen av den moderna demokratins offentliga

kultur". Tidsperioden som studeras är svenskt 1930-tal och avhandlingen kretsar empiriskt kring två fallstudier: den samtida befolkningsdebatten, triggad av makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* (1934), samt fritidsutställningen i Ystad 1936.

Vad Tistedt frågar sig är vilken uppgift publiken/publikerna hade i dessa offentliga sammanhang och mediehändelser, vilken roll de skulle "fylla i reformeringen av samhället", samt hur värdet av deltagande publik skulle bedömas, kritiseras och utvärderas. Det är en ambitiös frågeställning, vilken studeras med hjälp av ett nästan lika omfattande källmaterial (pressdebatter, radioutsändningar, utställningskontexter etcetera). Boktiteln är här central. Det är själva *visionerna* om publikers involvering som undersöks, inte faktiska omständigheter eller utfall. Det handlar med andra ord om sätt att se människor som publik, där Tistedt intresserar sig för "tids- och platsspecifika överväganden och metoder [kring] publikers involvering i samhällsfrågor". Numera ska vi alla dela innehåll i sociala medier, då gällde helt andra premisser för användarengagemang.

I så motto ansluter sig avhandlingen delvis till den form av kulturhistorisk medieforskning som vuxit fram i Sverige under det senaste decenniet. Samtidigt är Tistedt noga med att framhålla att det också handlar om "en distinkt politisk historia". Här finns nu inte utrymme att gå ner i avhandlingens mediehistoriska detaljer; överlag är det en mycket genomarbetad bok, om än stundtals något mångordig och lätt repetitiv. Tistedt bygger bland annat vidare på tidigare arbeten av filmhistorikern Ylva Habel. Med kodord som socialreformism, engagemang och involvering belyser han en sorts tidstypisk svensk demokrati-aktivism, vilken under mellankrigstiden inte sällan etablerades i skärningspunkten mellan medborgerlighet och kommersialism.

På ett mediehistoriskt plan är det framför allt intressant att notera hur publikpositionerna som *medborgare* och *konsument* accentuerades under perioden ifråga, främst inom ramen för Ystads-

utställningen (ett medium som i sig byggdes upp av andra populära medieformationer). Den betalande massan var förutsättningen för den senare, medan diverse socialreformister hade visionen om att åstadkomma den förra. Att betrakta människor som massor var här ofrånkomligt – men frågan är förstås också hur de såg på sig själva. Att försöka förena massa och individ var ett tillvägagångssätt, och de mediehändelser Tistedt analyserar bildade härvidlag en sorts *demokratins tekniker* (en term han lånar från historikern David Goodman). Demokratins teori är nämligen en sak – dess tekniker och mediala praktiker en annan. Tistedts avhandling utgör därför ett välkommet bidrag som sätter fokus på visioner om modernitetens mediepublik, deras förmågor och tillkortakommanden.

Pelle Snickars

Med historien som motståndare. SKP/VPK/V och det kommunistiska arvet 1956–2006

Petter Bergner

ATLAS, 2013, 564 s.

Bearbetning av det förfutna och uppgörelse med historien har de senaste decennierna fått stort utrymme i forskningen. Inte minst har i detta sammanhang nazismen och förintelsen uppmärksammats, i mindre utsträckning kommunismen. Därför är Petter Bergners avhandling om vänsterpartiet särskilt välkommen. Till skillnad från tidigare forskning, som mest uppehållit sig kring den ideologiska utvecklingen, tar den nämligen fasta just på partiets sätt att hantera sin historia. Ämnet äger en utomvetenskaplig relevans, då det över åren har figurerat i åtskilliga animerade och uppmärksammade debatter och bör kunna intressera en större publik utanför akademien.

Avhandlingens syfte är att undersöka SKP/VPK/V:s uppgörelseprocess under åren 1956–2006, varvid svar söks på tre övergripande frågor: för det första vilka

huvudsakliga frågor som uppgörelsen handlat om, för det andra vilka drivkrafter och bromsande mekanismer som har omgärdat processen och för det tredje vilken roll det yttre trycket mot partiet har spelat. Främst består det undersökta materialet av partiets egen press och dess olika skrifter och det teoretiska ramverket av statsvetaren Gunnar Sjöbloms parti-strategiska modell som beskriver politiska partiers olika målsättningar.

Bergner urskiljer tre perioder. Under den första, 1956–1977, dominerade frågan om partiets beroende av Sovjetunionens kommunistiska parti. Under den andra, 1977–1989, diskuterades förbindelserna med kommunistpartierna i de så kallade realsocialistiska staterna. Vad som förenade alla dessa relationer var att de ansågs skada partiets demokratiska trovärdighet, och beroendet av det sovjetiska partiet gav dessutom näring åt misstankar om att man gick i en främmande makts ledband. Under den tredje perioden, 1986–2006, diskuterades huruvida man borde lämna kommunismen för att i stället skapa ett brett vänstersocialistiskt parti.

Drivkrafter till hanterandet av dessa frågor, menar Bergner, var för de två första perioderna, 1956–1989, strävan efter väljar-maximering och programgenomförande. Under den tredje perioden, 1986–2006, i synnerhet under Gudrun Schymans ord-förändertid, 1993–2003, var drivkraften dessutom ökat parlamentariskt inflytande. Bland de bromsande mekanismerna, de som motverkade eller fördröjde uppgörelsen, kan nämnas viljan att hålla samman partiet, att undvika orättvis skuldbeläggning (exempelvis för terrorn i Sovjetunionen) och att ta sig rätten att få definiera den egna ideologin.

Med historien som motståndare beskrivs bäst som en empiriskt tung avhandling med i huvudsak deskriptiv inriktning. En mängd röster inom och utanför partiet citeras och refereras och ger på så vis en intressant översikt av hur man i femtio års tid i Vänsterpartiet har resonerat och argumenterat kring förhållningssätt till

problematiske sidor i det kommunistiska arvet. Detta är avhandlingens behållning. Däremot tillhandahåller Bergners studie knappast några tillfredsställande förklar-ningar till varför uppgörelsen har sett ut som den har gjort. Anledningen kan sökas i valet av teoretiska och analytiska verktyg, som hör till avhandlingens svagare sidor. Eftersom Bergner väljer att tolka materialet utifrån Sjöbloms teori, kommer han också att landa i partistrategiska och partitaktiska svar. Det är att välja en nivå som inte berör egentlig uppgörelse med historien eller *Vergangenheitsbewältigung*, trots att det är just denna tradition som avhandlingen skrivs in i (s. 10). Man undrar nämligen varför partiet har dröjt kvar i en sådan påfallande motsträvighet gentemot krav på uppgörelse. Vad har kunnat trotsa häftig inre och yttre kritik och omska-kande händelser under de skickelsedigra åren 1956, 1968 och 1989? Viljan att vinna röster, få parlamentariskt inflytande, att hålla samman partiet, att undvika orättvis skuldbeläggning? Knappast.

Här måste djupare skikt undersökas. I avhandlingen saknas inte heller material att utgå från. I de röster inifrån partiet som återges framstår snarare ideologi, moral, identitet och världsåskådning som viktiga och grundläggande drivkrafter. Två exempel ur mängden: Jörn Svensson betonade 1987 vikten av att inte överge den vetenskapliga marxismen som gemensam världsåskådning (s. 236), och 1991 framförde Torbjörn Tännsjö att det med anledning av denna världsåskådning nu var dags för vänstern att sekulariseras (s. 305). Båda dessa uttalanden förutsätter att det rådde en djup ideologisk övertygelse i partiet. Om det nu förhöll sig så, om partimedlemmarna verkligen trodde på det som de kritiserades för att inte vilja göra upp med, varför skulle de då uppleva ett behov av uppgörelse? Och, under de förutsättningarna, om de nu presenterade en uppgörelse, skulle den då ske av övertygelse och inte snarare av taktiska skäl? Det ska sägas att Bergner inte underlåter att uppmärksamma ideologins betydelse, inte heller moralens,

identitetens eller världsåskådningens. Han kommenterar alla dessa saker, vilket är bra, men analyserar dem inte närmare och involverar dem inte i slutsatserna. Därför är det oklart vilken betydelse de har för uppgörelsen.

Bergner vill leva sig in i aktörernas föreställningsvärld, vilket är en god avsikt, men som historiker måste man också kritiskt kunna distansera sig. På flera ställen råder tyvärr oklarhet kring var partiets självuppfattning slutar och var avhandlingsförfattarens bedömning börjar. Är det exempelvis Hilding Hagberg eller Petter Bergner som för ordet på sidorna 112–113? Faran med att på detta sätt lägga sig nära partiets självuppfattning, för att inte säga ofta göra den till sin, visar sig också i besvarandet av avhandlingens tredje stora fråga. Genom att leva sig in i partiets uppfattning om det yttre trycket, betecknande nog beskrivet som "antikommunistiska opinionsbildningen" och "borgerliga propagandan" och sedan analysera argumentationen på ett ytplan landar Bergner i det självklara svaret att det yttre trycket bidragit till en förlängning av partiets uppgörelseprocess. Ja, självfallet utifrån de premisserna, men om det nu är så, kvarstår frågan: varför? Vilken roll spelar, återigen, den egna övertygelsen? Vilken betydelse tillmäts "det yttre trycket" i den egna världsåskådningen? Vad betyder det att man i partiet fortfarande på 2000-talet hävdade att man ägde den rätta uttolkningen av begreppet "kommunism" och att alla andra, 95 procent av svenska folket, hade fel?

Den typen av djupare drivkrafter och bromsande mekanismer vore intressanta att undersöka. Med fördel skulle Bergners detaljrika avhandling då kunna utgöra det empiriska underlaget. Kanske skulle en sådan undersökning också visa att det inte är vare sig det yttre trycket eller historien som står för det segaste motståndet i denna utdragna och uppslitande uppgörelseprocess.

Valter Lundell

Den tillfälliga husmodern. Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940–1960

Karin Carlsson

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2013, 240 s.

Hemvårdarinnorna var en yrkeskår som inrättades av staten 1944 för att öka nativiteten och förbättra folkhälsan. De ryckte ut till hem där husmodern var sjuk och inte kunde sköta omsorg och praktiska göromål. De fungerade som offentliga hembiträden tillgängliga för alla i samhället. Projektet var en del av det svenska folkhemsbygget och ett led i att uppvärdera, samt underlätta, hemarbetet. I sin avhandling *Den tillfälliga husmodern* skriver Karin Carlsson att hemvårdarinnan befann sig mellan det privata och det offentliga, mellan modern och hembiträdet och mellan tradition och modernitet. Syftet med avhandlingen är att undersöka den sociala hemhjälpen som välfärdsinstitution, orsakerna bakom etableringen av hemvårdarinnekåren och utvecklingen av den. Carlsson lyfter fram de förhandlingar som pågick kring hemvårdsarbete inom det Svenska Hemvårdarinneförbundet men fokuserar framför allt på en statlig politisk nivå.

Den teoretiska ramen för avhandlingen utgörs av ett genusperspektiv med fokus på förhandlingarna kring husmodersidealet som var dominerande under perioden. Studien är tematiskt upplagd och begreppen *välfärd*, *hemarbete* och *omsorgsarbete* fungerar vägledande för analysen. Tidsperioden som undersöks är 1940 till 1960 men i det sista empiriska kapitlet "Nya problem gammal lösning" täns den ut och Carlsson blickar framåt mot 1990-talet. Undersökningsperioden motiveras genom ett avstamp i en utredning om social hemhjälp som genomfördes 1941 och avslutas med att det statliga ekonomiska stödet för verksamheten drogs in 1960.

I inledningen framhålls att avhandlingen genomsyras av ett uppifrån- och ett underifrånperspektiv. Jag håller bara delvis med om detta då hemvårdarinnor-

nas röster kommer i skymundan för det statliga politiska materialet. Intentionen är att i så stor utsträckning som möjligt lyfta fram hemvårdarinnornas egna berättelser och röster. Här utgör dock materialet en begränsning och det är i stället den kollektiva rösten som får komma till uttryck genom medlemstidningen, protokoll och handlingar rörande den gemensamma verksamheten. Det mest omfattande källmaterialet utgörs av statligt material som utredningar och praktiska vägledningar. I detta sammanhang saknar jag en fördjupad diskussion kring källmaterialets karaktär, speciellt vad gäller kårens medlemstidning *Hemvårdarinnan*. En tydligare genomgång av det metodiska arbetet hade gjort studien mer transparent. Kanske är det ambitionen att skriva för en bredare publik som gör att en sådan genomgång valts bort?

Hemvårdarinnans dubbla roll som hjälp i hemmet, men också som statens blick in i det privata, synliggörs i avhandlingen. Förutom att ersätta husmodern skulle hemvårdarinnan rapportera eventuella missförhållanden i hemmet och fungera upplysande om hygien. Carlsson menar att hemvårdarinnan blev en "offentlighetens inspektör" (s. 45). Frågan är då om hemvårdarinnan stod mellan husmodern och hembitrådet i rang så som Carlsson inledningsvis beskriver? Eller om det är så att hon faktiskt stod högst i hierarkin eftersom hon representerade staten och hade makt att bedöma och rapportera om hemmets status? Ett tydligare maktperspektiv och en problematisering av begreppen *privat* och *offentligt* skulle kunna ha öppnat för annorlunda tolkningar av hemarbete och inspektion samt kring rollerna som husmoder och hemvårdarinna.

En styrka i studien ligger i diskussionen i kapitel 5 "Att tjäna eller tjäna". Här tar Carlsson fasta på den dubbelhet som präglade hemvårdarinnans yrke och slitningen mellan arbetet som ett yrke eller ett kall. Religionen spelade en betydande roll inom hemvårdarinnakåren och utgjorde en del i skapandet av yrkesidentiteten. De religiösa värdena som präglade många av

hemvårdarinnorna, där tacksamhet och glädjen över att utträtta något nyttigt i arbetet dominerade, verkade hämmande i det fackliga arbetet som drevs för att höja arbetets status och lön. Moderlighet liksom ett inkännande och flexibelt sätt var ideala karaktärsdrag för hemvårdarinnan (s. 123). Carlsson framhåller att idealen på en och samma gång stärkte kåren och försvårade den fackliga kampen. Det fanns en slitning bland hemvårdarinnorna då vissa menade att de fick "lön för mödan" genom den tacksamhet de mötte när de gav hjälp. Det ekonomiska var således av sekundär betydelse för vissa inom yrket. I detta kapitel blir det tydligt hur föreställningar om tradition och modernitet, samt privat och offentligt, ställdes mot varandra och försvårade en tydlig gränssättning för vad som utgjorde hemvårdarinnornas faktiska yrke. Det hade varit intressant att se vad en ännu mer genomgripande analys utifrån dessa begrepp hade kunnat ge i andra delar av undersökningen.

Sammanfattningsvis är *Den tillfälliga husmodern* en välskriven avhandling med flera intressanta ingångar. Studien ger ny kunskap och en fördjupad förståelse för det betalda hemarbetet, husmoderns roll och de förhandlingar som pågick kring det kvinnligt kodade arbetet i Sverige kring 1900-talets mitt.

Emma Severinsson

Familjen i kronans tjänst.
Donationspraxis, förhandling
och statsförmering under
svenskt 1600-tal

Cristina Prytz

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, 2013, 260 s.

Cristina Prytz doktorsavhandling speglar tidigmodern statsförmering genom samhällselitens jordägande. Avhandlingens röda tråd är de donationer som svenska kronan utdelade som belöning till statstjänare under 1600-talet, och som staten sedan var lika mån om att återta i flera reduktioner.

I sin undersökning följer Prytz donationernas väg, från statens ursprungliga gåva till donationernas förändrade villkor och deras omfördelning inom släkter. Hennes fokus är retorik och normer i relationen mellan stat och adel. Grundläggande frågor gäller vem som kunde hävda sin rätt till jord och vilka argument som var gångbara i dessa förhandlingar. Prytz huvudtes är att donationernas öde speglar en förändring i relationen mellan stat och krona: från ett personligt förhållande präglad av ömsesidighet, där den enskilde individen hade ett stort förhandlingsutrymme, till ett mer reglerat och enhetligt system. Hennes slutsats är att denna process missgynnade adliga kvinnor, vilka tidigare genom sina familjeförbindelser hade kunnat göra anspråk på donationer.

Avhandlingen har tre empiriska kapitel som utgår från olika frågeställningar och källmaterial. I det första kapitlet undersöker Prytz motiven till donationerna från kronans sida: vem som mottog donationer, när i karriären, samt hur villkoren för en donation kunde se ut. Det andra kapitlet behandlar omförhandlingar av förutsättningarna för den ursprungliga donationen. Prytz undersöker hur donerade egendomar överfördes mellan familjemedlemmar och övergenerationer. Det sista kapitlet är det mest omfattande och bygger på en annan typ av källmaterial än de föregående. Här analyseras bevarade suppliker, de flesta från första hälften av 1700-talet, som personer har ställt till kronan för att ifrågasätta indragandet av en egendom.

Avhandlingen bidrar med fördjupad kunskap om villkoren för samhällselitens relationer till staten. Frågeställningarna besvaras tydligt och övertygande genom gedigen källforskning. Angreppssättet – att följa donationers väg genom en historisk förändring – är intressant och nyskapande. Prytz visar förtjänstfullt att jurisdiktioner sällan åtföljdes till punkt och pricka. Individer kunde åberopa särskilda omständigheter för att hävda rätten till en donation. Läsaren får god inblick i donationssystemets godtycklighet och en

värdefull påminnelse om diskrepansen mellan teori och praktik i det tidigmoderna samhället. Kvinnor kunde till exempel stå som mottagare av donationer även om de formellt inte omfattades av systemet (eftersom de inte fick ha politiska eller militära uppdrag). Donationerna skulle i teorin vara förbehållna frälset, men Prytz finner att gränsen mellan att vara adlig och icke-adlig var flytande under perioden – och inte heller det enda argumentet för att få en statlig förläning. Åtminstone inledningsvis förhandlade staten gärna och kunde fatta beslut på pragmatiska grunder.

En omständighet som försvårar läsningen och tolkningen av Prytz resultat är emellertid att avhandlingen inte har något samlat forskningsläge. Frågeställningarna besvaras, men det förblir dunkelt hur författaren har valt sina frågeställningar. Bekräftar eller motsäger hennes övergripande resultat det befintliga forskningsläget inom tidigmodern statsbildning, genusrelationer och politisk kultur? I stället för ett konventionellt inledningskapitel där representanter för angränsande vetenskapliga fält tydligt presenteras och vägs mot varandra för att utmynna i avhandlingens frågor, har Prytz utformat sin inledning som ett bakgrundskapitel, utan konventionella underrubriker. Namn på forskare och deras arbeten förekommer sparsamt i brödtexten. De presenteras inte heller systematiskt i sitt vetenskapliga sammanhang när de nämns första gången. Flera författarnamn, samt ett centralt begrepp som förekommer i en rubrik och sammanfattning – ”det femte ståndet” – förekommer i noterna innan det nämns i brödtexten. Prytz diskuterar specifika resonemang i tidigare forskning i anslutning till sina egna resultat, insprängt i de empiriska kapitlen. Det gör inte texten mer läsbar, utan otydligare. Jag hade önskat en noggrannare genomarbetning av texten, där underrubriker hade korrigerats och resonemang om hur undersökningens delar förhåller sig till avhandlingen som helhet hade blivit mer explicita. Det hade framhävt Prytz intressanta resultat bättre och gjort dem mer användbara för andra forskare.

My Hellsing

Antologier

A History of Swedish Broadcasting, Communicative Ethos, Genres and Institutional Change

Monika Djerf-Pierre &
Mats Ekström (red.)

NORDICOM, 2013, 379 s.

Med denna antologi kan en internationell läsekrets för första gången ta del av de svenska etermediernas historia. Den redovisar forskning bedriven inom ett storskaligt tvärvetenskapligt forskningsprogram som startade 1993 och fortfarande bedrivs i hägnet av den fristående Stiftelsen Etermedierna i Sverige. Ett sextiotal forskare har under årens lopp deltagit i tre olika projekt: om radions och televisionens historia, om utbildningsprogrammets historia och om radions och televisionens utveckling efter införandet av reklamfinansierade etermedier i Sverige. Projekten har publicerat sina resultat i ett fyrtiotal böcker (listade i ett appendix). Redaktörerna Monika Djerf-Pierre och Mats Ekström har för sin engelskspråkiga översikt samlat bidrag från det första och tredje projektet. En engelskspråkig sammanfattning av projektet om utbildningsprogrammets historia i svensk radio och television presenterades däremot redan 2010 (av Bengt Sandin och Maja Runcis).

Redaktörerna vänder sig inte bara till en internationell läsekrets utan också till svenska forskare, studenter, journalister med flera som söker en översikt av den svenska etermediehistorien. Fjorton bidrag har samlats under fem temata: 1) Innovation: teknologier för radio- och televisionssändningar; 2) Publikorientering och etiska normer i offentlig etermedial kommunikation; 3) Yrkesutövare inom medierna; 4) Utvecklingen av etermediala genrer och 5) Institutionell förändring: Exemplet aktualitetsjournalistik. Till detta kommer ett inledande kapitel där Djerf-Pierre och

Ekström kommenterar urvalet och ett avslutande kapitel där medieforskaren Paddy Scannell reflekterar över innehållet och placerar in den svenska forskningen i ett större internationellt sammanhang. Scannells fenomenologiskt inriktade medieforskning har varit betydelsefull för många av författarna i antologin.

I inledningskapitlet framgår att urvalet av artiklar syftar till att presentera etermedieforskning som lämnat ett stadium där man främst samlar empiri. Strävan är i stället att ge exempel på teoretiskt grundad forskning som kritiskt analyserar data som redan har sammanställts. Vidare berör redaktörerna här relevansen av att studera etermedier ur ett nationellt perspektiv. De konstaterar att den transnationella präglingen av etermedierna efterhand ökat bland annat i fråga om finansiering, teknologi, distribution och estetik. Trots detta är radio och television inhemska medier som byggts upp och anpassats till en nationell publik. De bidrar fortfarande till att skapa en nationell identitet och offentlighet.

Att påstå att de studier som presenteras i antologin ger en heltäckande bild av hur de svenska etermedierna utvecklats och förändrats sedan 1920-talet är att ta i. Men många av dem är starkt engagerande och ger kvalificerade förklaringar till hur svenska etermedier utformats under 1900-talet, hur de påverkat institutioners agerande och enskilda människors beteende och föreställningar.

I antologins första avdelning jämför Lennart Weibull etableringsprocesserna för radion på 1920-talet och televisionen på 1950-talet. Införandet av radion var främst teknikbaserat och ett led i en moderniseringsprocess. En offentlig arena skapades på vilken offentliga personer uppträdde och föreläste för folket. Televisionen blev på ett helt annat sätt än radion ett medium som inte bara erbjöd upplysning utan också underhållning. Göran Elgemyr analyserar radions första tid med fokus på hur tekniker och utrustning uppfanns och användes och ger en rad exempel på hur kvaliteten

på utsändningarna och programmen förbättrades i takt med att ny teknik infördes. Nina Wormbs granskar kritiskt olika distributionstekniker. Hon konstaterar bland annat att det nationella sändningssystem som skapades från 1920-talet var förankrat i en PBS (public broadcast service)-ideologi uttryckt i åtgärder som ledde till att hela Sveriges yta tidigt kunde täckas av sändningar.

Avsnittet om publikorientering och etik i publikkontaktarna innehåller ett fängslande bidrag av Ingegerd Rydin om barnprogrammen i radio och television. Bland annat berör hon hur långköraren *Barnens brevlåda* spelade en viktig roll för att minska gapet mellan vanliga människor och de professionella radiomakarna bakom mikrofonerna. Hon belyser också hur förmyndartonen i barnprogrammen efterhand har övergetts och hur barn allt mer har börjat behandlas som aktiva och fria individer. Intressant är vidare Michael Forsmans studie av hur lokalradion upprätthåller kontakt med sin publik från 1970 och fram till år 2000. De relativt stora förändringar i sättet att relatera till publiken som han urskiljer kopplar han samman med institutionella och teknologiska förändringar som den ökade konkurrensen inom medierna under denna period drev fram.

De tematiska avsnitten om hur medarbetarna i etermedierna efterhand blir alltmer professionella innehåller också ytterst läsvärda bidrag. Ett av de mest eleganta och metodiskt-teoretiskt bäst genomarbetade kapitlen är Monica Löfgren Nilssons studie över genusprocesser i nyhetsprogrammen inom televisionen från 1950-talet till i dag. I denna del ingår också föredömligt väl disponerad studie av Peter Esaiasson och Nicklas Håkansson om hur journalisterna vid radion och televisionen efterhand fick övertaget i hur valbevakningen skulle utformas.

Temat genrer i etermedierna består av texter om sportprogram, dokumentärer i televisionen, underhållningsprogram i båda medierna och miljörapportering inom nyhetssändningarna i televisionen.

De har alla stort läsvärde och ger en svensk läsare med etermedieminnen tillbaka till 1950-talet många uppfriskande återblickar. Men det är ändå här som hålen i den historiska väv som antologin gör anspråk på att framställa märks allra tydligast. Existensen av stora genrer som fiktion (drama i radio och television, film med mera) nämns överhuvudtaget inte i antologin. Den dominerande roll som musik har i radions programutbud (drygt 40 procent i snitt under hela perioden) kommenteras inte heller någonstans. Etermedierna har haft en avgörande och dominerande roll för hela det svenska musikfältet vad gäller såväl produktion och distribution som publik. Om man skall lyfta fram några områden som radio och television direkt omdanat och bestämt villkoren för så har musik och film-drama en given topposition.

Antologins sista tematiska avsnitt behandlar institutionella förändringar, ett av de viktigaste och hetaste områdena inom hela medieforskningen enligt redaktörerna. Monika Djerf-Pierres och Lennart Weibulls bidrag om olika "nyhetsregimer" inom aktualitetsjournalistiken i svensk radio och television är ett mycket koncentrerat sammandrag av en större studie publicerad 2001 som kompletterats med material som täcker perioden fram till 2005. Anna Maria Jönssons bidrag om de utmaningar som svensk PBS mött efter avregleringen på 1990-talet redovisar forskning som hon publicerade på svenska 2007 tillsammans med Jesper Strömbäck.

När också dessa sista, välskrivna och fängslande kapitel i antologin lästs står det klart att dess styrka framför allt ligger i en mångsidig redovisning av etermediernas roll och betydelse för nyhetsförmedling och behandling av aktuella frågor under 1900-talet. Men hela kultursfären har glömts bort. Den som vill veta något om hur genrer som tagit stor plats i programtabläerna (musik, drama och film) behandlats och förändrats i 1900-talets svenska etermediehistoria blir besviken. Det blir också den som söker kvalitativa analyser och kvantitativ information om mediernas publik.

Boel Lindberg

Gender and Christianity in Modern Europe. Beyond the Feminization Thesis

Patrick Pasture, Jan Art
& Thomas Buerman (red.)

LEUVEN UNIVERSITY PRESS, 2012, 265 s.

Genus och religion är ett numera väl bearbetat forskningsfält, och det kommer ständigt nya studier på detta tema. De flesta av dessa tar sikte på religionens betydelse för kvinnorna, men på sistone har också männens religiösa engagemang ägnats ett ökat intresse. Själv har jag lett ett forskningsprojekt om kristen manlighet under 1800- och 1900-talet, vars samlade resultat presenterats i en engelskspråkig antologi utgiven av Leuven University Press. Också antologin *Gender and Christianity in Modern Europe* är utgiven av detta förlag, och de båda verken kompletterar varandra. Medan det förstnämnda projektet framför allt fokuserat på skandinavisk protestantism, har det forskarnätverk vars arbeten resulterat i den sistnämnda antologin främst studerat katolicismen. Teorin om kristendomens feminisering har i båda fallen utgjort en utgångspunkt.

I en inledande artikel redogör Patrick Pasture för feminiseringstesens ursprung och uttrycksformer. Flera forskare har gjort gällande att det skedde en feminisering av den religiösa kulturen under 1800-talet och att religion kom att kopplas till den kvinnliga sfären. Andra har pekat på de kristna organisationernas och missionsrörelsernas betydelse för kvinnliga emancipationssträvanden i den protestantiska världen och de kvinnliga ordenssamfundens starka expansion och växande inflytande inom katolicismen. Kristendomens feminisering har också sammankopplats med sekularisering och minskat kyrkligt inflytande i stat och samhälle. Feminiseringsteorins kritiker tar fasta på männens fortsatt dominerande roll i kyrkor och samfund, men de har också, vilket är ett indirekt erkännande av tesens bäring, lyft fram de strävanden

att remaskulinisera den religiösa kulturen som gjorde sig gällande såväl på katolskt som på protestantiskt håll.

De flesta artiklarna i antologin är skrivna av belgiska och holländska forskare och ger exempel från dessa länder. Tre av artiklarna tar fasta på tyska förhållanden och en handlar om Storbritannien. I några står den kristna manligheten i centrum. Hugh McLeod analyserar med fokus på sport debatterna kring den kristna rörelse som under beteckningen *Muscular Christianity* spreds i England under 1800-talet och vars syfte var att modernisera det kristna mansidealet och att stärka kristendomens samhällsrelevans. Frågan gällde vilken typ av sport som kunde anses vara kristen och vilken som inte var det. Thomas Buerman undersöker bilden av den ideale kristne mannen i belgiska berättelser om män som tjänat som påvliga soldater (*zouvaes*). Han ser feminiseringstesens delvis bekräftad i den kontrastering av den fromma modern och den irreligiöse fadern som finns i dessa berättelser och konstaterar vidare en viss infantilisering av mansidealet i beskrivningen av de unga soldaternas renhet och offeranda. Moderns roll som förebild lyfts även fram i Jan Arts artikel om den katolska Mariakulten under den ultramontana epoken, vars uttrycksformer han i linje med tidigare forskning på området ser som ett uttryck för katolicismens feminisering och italianisering.

Männen står i fokus också i Marit Monteiros studie av de nederländska dominikanernas manlighetskonstruktioner. Hon visar på den förändring i det dominikanska ordensmannasidealet som skedde under mellankrigstiden då den monastiska och kontemplativa traditionen uppvärderades och många yngre dominikaner tog avstånd från den klerikalism som tidigare präglat det katolska församlinglivet. Vidare betonar hon vikten av att frångå den odifferentierade kontrasteringen mellan sekulär respektive kristen manlighet och i stället ta fasta på hur de olika manlighetsidealen påverkade och var relaterade till varandra.

Förtjänsterna med detta perspektiv illustreras i Marieke Smulders artikel om manlighetsformering i ett dominikanskt prästseminarium i mellankrigstidens Holland. Här blandades den asketiska dominikanska spiritualiteten med borgerliga gentlemannaideal och, om än i mindre utsträckning än i de jesuitiska utbildningsanstalterna, modern sportkultur. Celibetet hade en central betydelse i denna manlighetsdiskurs. Att detta ideal spelade en viktig roll även i religionspolitiska diskussioner visar Angela Berlis analys av debatten mellan katoliker och gammalkatoliker i samband med kulturkampen i Tyskland. De sistnämnda hade brutit med Rom och bildat en egen kyrkoorganisation. Gammalkatolikerna, som ju avskaffat prästcelibetet, framställde det celibatära livet och underordningen under påven som något omanligt, medan man från katolskt håll beskrev de gammalkatolska prästerna som effeminerade och karaktärlösa.

Denna tendens att avgränsa det manliga från det kvinnliga framträder även i Tine Van Osselaers undersökning av mansidealerna i den manliga grenen av den belgiska Jesu-hjärta-rörelsen under mellankrigstiden. Rörelsens jesuitiska ledarskikt prioriterade mansföreningarna och betonade Jesu-hjärta-apostolatets maskulina karaktär. Detta har i tidigare forskning tolkats som ett uttryck för en maskulinisering av Jesu-hjärta-kulten. Van Osselaer ifrågasätter denna tolkning och framhåller samtidigt det problematiska i att använda feminisering och maskulinisering som teoretiska analysredskap, eftersom detta lätt leder till en essentialistisk och statisk syn på manligt och kvinnligt. Marjet Derks anknyter till detta resonemang och pläderar för Joan Scotts mer mångfasetterade genusbegrepp. I sin undersökning av två holländska katolska kvinnoföreningar visar hon att dessa fram till mitten av 1930-talet hade en i viss mån "manlig" inriktning. Liknande tendenser fanns även inom den kvinnliga katolska ungdomsrörelsen i Tyskland, vilket belyses i Michael E. Sullivans studie. Trots ökad kvinnlig delaktighet i

utåtriktad verksamhet var det dock främst männen som representerade kyrkan i det offentliga rummet.

Feminiseringstesen kritiserades av teologen Bernhard Schneider redan för tio år sedan. Han pläderade då för att man skulle skilja mellan olika sektorer i samhället och undersöka deras feminiseringsgrad. I den här aktuella artikeln konstaterar han på grundval av en analys av 1800-talets tyska fattigvårdsdebatt att det visserligen finns fog för att tala om den karitativa verksamhetens feminisering men att bilden behöver nyanseras. Han erinrar om att fattigvården länge var en manlig domän, att de protestantiska diakonissorna stod under manlig ledning och att det vid sidan av de karitativa kvinnliga kongregationerna även fanns manliga sjukvårdsordnar.

Författarna har haft till syfte att, som det heter i bokens underrubrik, gå *beyond the feminization thesis*, en ambition som de realiserat genom en problematisering av feminiseringsbegreppet och genom att lyfta fram synen på den kristna manligheten samt, sist men inte minst, genom att visa hur mångfacetterade de dåtida genuskonstruktionerna var. Även om feminiseringstesen på många sätt kan ifrågasättas så har den samtidigt genererat mycket intressant och nydanande forskning, vilket denna antologi är ett bra exempel på.

Yvonne Maria Werner

Protestant-Catholic Conflict from the Reformation to the 21st Century. The Dynamics of Religious Difference

John Wolffe (red.)

PALGRAVE MACMILLAN, 2013, 285 s.

Att välja konflikter som ram för en antologi om religion och samhälle i äldre tid har blivit alltmer sällsynt. I stället har vardaglig samexistens varit i ropet, särskilt inom tysk- och franskspråkig forskning. I denna nyutkomna antologi står ändå konflikterna i centrum, och den uttalade

ambitionen är att skönja generella mönster i västeuropeiska områden där konfliktlinjen stått mellan katolicism och protestantism. Finns det liknande omständigheter kring konflikterna? Vilken roll har aktörer knutna till kyrka respektive stat haft? Vad är religiöst betingat och vad bör snarare definieras som kulturell partikularism? Och finns det några särskilda karaktäristika för just konflikter mellan protestanter och katoliker?

Ansatsen är lovvärd, de enskilda bidragen uppslagsrika, slutsatserna inte många. Utöver att texterna ligger långt ifrån varandra geografiskt och kronologiskt, har de också olika karaktär. De första kapitlen är mer syntetiskt hållna, medan de senare har karaktären av empiriska undersökningar. Stundtals är det tröttsamt att hänga med i redogörelserna över intrikata politiska händelseutvecklingar i land efter land. Det kan inte ha varit någon enkel uppgift att skriva kappan. Antologin är ändå läsvärd, i första hand som en tankebok. De initierade forskarna med olika specialistkunskaper drar sig inte för att ta ut svängarna, något som emellanåt leder till publikfriande jämförelsepunkter. Colin Heydon liknar den engelska antikatholicismen under 1700-talet vid den amerikanska McCarthyismen under kalla kriget. Och Mark Greengrass stannar särskilt upp vid det märkliga faktum att den franska monarkin tog på sig skulden för Bartolomeinatten, vilket väcker associationer till hur våldsbejakande organisationer stolt deklarerar sig som ansvariga för illdåd på politiska fiender även i vår tid.

Det är lika spretigt som det låter att bläddra från det ena kapitlet till det andra, men det finns trots allt några element som förenar de olika bidragen. Genomgående står den politiska händelseutvecklingen i centrum. Mark Greengrass definierar de franska religionskrigen som "foundational events" som visat sig vara livskraftiga som symbol eller myt för en lång tid framöver (s. 30). Liksom i fallet med den engelska och svenska antikatholicismen överlevde konflikten sekulariseringen; på 1800-talet skyndade franska republikaner till som

hugenotternas nya försvarare, och vid samma tid anammade liberalprotestanter i England och Sverige antikatholicismen. I en sällsynt slutsats konstaterar redaktören John Wolffe förtjänstfullt att "secularization in itself is no solution to religious conflicts and in certain circumstances it may even lead to increased tensions" (s. 253).

Det är en tes som också stärks av det nordirländska bidraget, författat av Andrew Holmes. Redan under 1700-talet var protestantisk respektive katolsk tillhörighet förenad med ett ställningstagande för eller emot union med Storbritannien, och dessa sammanvävda identiteter kom att kvarstå in i modern tid under epiteterna "orange" och "grön". I Holmes fall är det uppenbart svårt att märka ut när religionskonflikten får en mer politisk-ideologisk karaktär. Det hade den ju redan i förmodern tid, i och med ställningstagandet för och emot unionen!

Holmes avslutar sin artikel med en uppmaning till sina kollegor att värja sig för "large-scale sociological processes that often imply the unchanging nature of conflict" (s. 124). Han är inte ensam om att problematisera vad en "konflikt" är. Mark Greengrass räknar upp ett antal olika slags religionskonflikter i det tidigmoderna Frankrike: teologiska kontroverser, väpnade strider, våldsbejakande gruppers trakasserier och symboliska attacker på byggnader, bilder och böcker och så vidare. Alla rymms vanemässigt under rubriken "religionskrig", men i själva verket rör det sig om olika aktörer, platser och politiska nivåer. Det är en utmaning för såväl äldrehistoriska som modernhistoriska forskare att referensen till religionskrig inte blir till en forcerad eller missvisande förenkling.

Sammanfattningsvis går det alltså trots allt att vaska fram några generella teser ur den något spretiga textmassan. (1) Sekularisering verkar inte lösa upp religionskonflikter, men möjligtvis ge dem en annan form. (2) Religionskonflikterna i fråga finns i många varianter, både sett till stridens karaktär och kombattanter, varför man som forskare ständigt behöver

precisera vad man talar om. (3) Många slags religionskonflikter var i första hand politiska redan i förmodern tid. Alla tre punkterna kan vara väl värda att tänka över för de forskare som intresserar sig för religionskonflikter, kanske också utanför ett västeuropeiskt synfält.

Johannes Ljungberg

Från sidensjalar till flykting-
mottagning. Judarna i Sverige
– en minoritets historia

Lars M. Andersson
& Carl Henrik Carlsson (red.)

SWEDISH SCIENCE PRESS, 2013, 260 s.

The history of the Jews as a minority in Europe's nation-states has in recent decades become a very productive field of interdisciplinary research. Given the specific experiences of the Jews in the nineteenth and twentieth centuries—their integration and acculturation into Christian majority society on the one hand, their exclusion, discrimination, persecution, and genocide on the other—European Jewish history offers a paradigm for research into the wider questions of minority politics, ethnic relations, and intercultural identities in our time. The growing scholarly interest has resulted in the establishment of new centres and academic positions in Jewish studies at European universities. In Sweden, the interdisciplinary research network 'The Jews in Sweden—the history of a minority' was a joint initiative by the Hugo Valentin-Centrum and the History Department of Uppsala University that started in 2007. Coordinated by Carl Henrik Carlsson and managed by an interdisciplinary board, it brings together some 60 active researchers and another 60 corresponding members from Sweden and abroad, and organizes regular conferences.

The present volume, skilfully edited by the two founders of the network, is mainly composed of the revised contributions to

the symposium held in November 2008. Covering the period from the late eighteenth century to the cold war, it offers economic and political perspectives on cultural, literary, and memory history in a collection of original essays that document the diversity of topics and the scholarly vitality of Swedish Jewish studies today.

It is now generally accepted by scholars that the history of a minority cannot be properly understood in isolation, but needs to be placed in the wider political, economic, and cultural contexts of majority society. The fruitfulness of this approach is proven again by Anna Brismark and Pia Lundquist in their solid study of the significance of Jewish commercial actors in the 'consumer revolution' in Sweden. Focusing on the activities of three Jewish merchants in Gothenburg in the mid-nineteenth century, the authors reconstruct in detail how production and distribution, national cooperation and international networks all operated. Theirs is an exemplary insight into both Swedish economic history and the history of the Jews in Sweden. A different way of contextualizing the history of a minority is by comparing it with the history of other minorities in the same country, or with the history of the same minority in other countries. Rita Bredefeldt presents an interesting overview over the emancipation histories of the Jewish minorities in Sweden and Finland. She emphasizes the significance of external political factors: the fact that Finland became a part of Russia at the beginning of the nineteenth century had a significant impact on the situation of those Jews who arrived in the country as soldiers, and delayed the process of Jewish emancipation until the end of the Tsarist Empire. The emancipation of the Jews in Sweden, on the other hand, largely followed the Western and Central European pattern. Despite these differences in the political framework, both Jewish minorities chose a similar strategy of high economic performance in order to gain acceptance.

One of the most hotly debated topics

in Swedish Jewish history is the restrictive policy towards Jewish refugees in the 1930s. The anthology has reprinted an article by Gillis Hammar, published in July 1938, which emphatically—but in vain—advocated more aid to Jewish refugees from Austria and Germany, placed in its historical context by his son Tomas Hammar. The legal and political reasons for the restrictive policy on Jewish refugees are treated by Pontus Rudberg, who, contrary to what previous research maintained, convincingly argues that there was continuity in the application of racial categories as defined in the Swedish Immigrations Acts of 1927 and 1937. As a consequence, Jews were systematically discriminated against when they applied for residence permits.

While the legal, political, and social conditions are crucial to the history of a minority, recent historiography has studiously avoided determinist and victimhood perspectives, emphasizing instead each minority's agency and the variety of voices to be heard. In reconstructing the Jewish experience during the Nazi period and after the Holocaust, the biographical approach is particularly productive, as Henrik Rosengren's article on the refugee musicologist Ernst Emsheimer and Tanja Schult's impressive study on the effects of Holocaust trauma on two generations of artists (Susanna, Eva, and Anna Berglind) demonstrate.

In sum, this is a collection of well-researched and stimulating essays that can be regarded as exemplary in the field of minority studies.

Christhard Hoffmann

Höganäs historia. Del 1: Höganäs från stenålder till millennieskifte. Del 2: Kullahalvön mellan istid och kommunreformer

Henrik Ranby (red.)

HÖGANÄS KOMMUN, 2011 & 2013, 473 & 544 s.

1 000 sidor om Höganäs och Kullahalvön, det är något att vara glad för. Bakom projektet står kommunfullmäktige i Höganäs, som år 2008 beslöt att ett historieverk på vetenskaplig grund skulle framställas om Höganäs kommun fram till år 2012. Det har funnits en historikerkommitté med förankring i administration och bibliotek. Sammanhållande kraft har varit stadsantikvarien Henrik Ranby, men antalet specialuppsatser är många.

Uppdelningen mellan de båda volymerna är den att del 1 behandlar staden Höganäs och dess förhistoria. Det rör sig om en del av socknen Väsby med byarna Höganäs, Långaröd, Tjöröd och Hultabo. Höganäs blev stad 1936. Del 2 behandlar socknarna Farhult, Jonstorp, Brunnby och Väsby. Samhället Viken var länge, liksom Höganäs, en del av Väsby socken och blev en annexförsamling 1774. 1971 uppgick samtliga dessa kommuner i Höganäs. Där fanns i denna storkommun även de tidigare municipalsamhällena Mölle, Arild och Viken. Historien i den sammanlagda kommunen fram till år 2000 skildras i historieverkets del 1.

Det är fråga om ett praktverk, och de båda delarna av historiken bör kunna bidra till kommuninvånarnas och andras ökade kunskap om kommunen och därmed också till större gemenskap inom kommunen. Höganäs har haft och har glädje av en välvillig donator, Gottfrid Wilhelm Nymberg, bördig från Höganäs och sedan rik via kalkindustri i Västergötland. Hans stiftelse har bidragit till finansieringen av historieverket. När det gäller del 2 har även Gyllenstiernska Krappersuppsstiftelsen bidragit.

Det finns mycket gott att säga om historieverket. Bildmaterialet är mycket

fint, och det är ju på sin plats eftersom Kullahalvön har varit älskad av konstnärer och fotografer. Ämnena för de fördjupande specialartiklarna är också väl valda. Här finns med uppsatser om keramiken, konsten, sjöfarten, landsvägar och järnvägar, turismen, idrotten och även uppsatser om Kullabygden i skön- och facklitteratur samt i myter. Båda volymerna har utmärkta register, vilka är nödvändiga för att man ska kunna hitta i de stora textmängderna.

Det finns dock även anledning att sätta några frågetecken inför framställningen. Varför har man delat in verket så att en del behandlar det som så småningom blev Höganäs stad och en del behandlar resten? Ett alternativ hade varit att ha uppdelningen kronologisk och låta del 1 behandla hela Kullahalvön fram till exempelvis 1862, då nya kommunallagar kom till, och sålunda låta del 2 gå från 1862 till i dag.

Att geografin har fått bestämma mer än kronologin framgår mycket tydligt av del 2. Där handlar ett kapitel om Farhults socken från tidig medeltid till 1862, sedan ett kapitel om Jonstorps socken för samma tidsperiod, därefter Brunnby och sedan Väsby. Viken som inte är en lika gammal ort skildras från 1570 till 1862.

Det finns nackdelar med den indelning som valts. Det blir för lite av övergripande frågeställningar som: Hur gick kristnandet av bygden till? Hur gick reformationen fram? Hur skedde försvenskningen? Hur drabbades bygden av de upprepade krigen? Horns krig, 1658 års, snapphanekrigen, Karl XII:s krig? Det finns en allmän regel att ställs inga frågor får man inte några svar. Dessa frågor ställs inte, och därför blir det dåligt med svaren.

Det är synd för man möter i bygden många symboler som är mycket fantasi-eggande. I Brunnby kyrka finns på predikstolen monogrammet C4. Det talar sålunda om att predikstolen kom till under Christian IV:s tid. Vid utgången ur kyrkan möter man i stället Karl XI:s monogram mellan två rytande lejon. I koncentrat får man sålunda här berättelsen om hur den danska kyrkan blivit svensk. I samma kyrka

finns porträtt av kungarna Karl XII och Fredrik I. Varför finns de där? Jo därför att Karl XII:s syster och Fredrik I:s hustru Ulrika Eleonora hade en kammarjungfru vid namn Emerentia von Düben. Hennes bror var en tid herre till Krapperup. Därför skänkte hon mycket till Brunnby kyrka, bland annat dessa porträtt.

Cirka år 1000 till 1862 framstår också som en alltför lång tidsperiod att behandla i ett sjok vilket bitvis gör framställningen ryckig. Ett exempel på detta är när ett avsnitt om fattigvården på 1700-talet följs av ett avsnitt om Krapperups slott med grund från 1200-talet. Historieverket har dock en vällovlig ambition att lyfta fram sådant som inte är så vanligt i hembygds litteraturen, som till exempel den ovan nämnda fattigvården. Det är bra, men det bör inte gå ut över sådant som har skildrats tidigare. Krapperups gods har förvisso behandlats i andra verk, men en allmän hänvisning till den litteraturen räcker inte. Krapperup har haft en utomordentligt stor betydelse för Brunnby socken och för hela Kullahalvön, och det bör framgå i ett sammanfattande verk som detta. Intressant är att av de olika kommunframställningarna är det berättelsen om Viken, skriven av tandläkaren och lokalhistorikern Stig Ewaldsson, som bäst låter kronologin utgöra stommen.

Om kronologin kommit lite i skymdan i det stora verket, vad har då lyfts fram? Jo det är i hög grad de enskilda byggnaderna och gammalt kartmaterial, förvisso intressant. Sålunda belyses att författarens bakgrund och utbildning i hög grad bestämmer en framställnings inriktning. Samma är det med en recensents synpunkter.

Sverker Oredsson